

**АЛИШЕР НАВОЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҶАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ОБИДЖНОНОВА МАЪСУМАХОН ҚОСИМЖОН ҚИЗИ

**ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ФАНТАСТИК ҲИКОЯЧИЛИГИ:
ОРИГИНАЛ ВА МУШТАРАК ТЕНДЕНЦИЯЛАР (РЭЙ БРЕДБЕРИ ВА
ХОЖИАКБАР ШАЙХОВ ИЖОДИ МИСОЛИДА)**

10.00.06 - Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик, таржимашунослик

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

Contents of the dissertation abstract of a doctor of philosophy (PhD) on
philological sciences

Оглавление авторефера диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам

Обиджонова Маъсума Қосимжон қизи

Инглиз ва ўзбек фантастик ҳикоячилиги: оригинал ва муштарак тенденциялар
(Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов ижоди
мисолида)..... 5

Obidjonova Masuma Qosimjon qizi

English and Uzbek speculative fiction short stories: original and common tendencies
(In the examples of Ray Bradbury's and Hojiakbar Shaykhov's
works).....27

Обиджонова Маъсума Қосимжон қизи

Английская и узбекская фантастическая новеллистика: оригинальные и общие
тенденции (На примере творчества Рэя Бредбери и Ходжиакбара
Шайхова).....52

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....53

**АЛИШЕР НАВОЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ
ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 РАҶАМЛИ ИЛМИЙ
КЕНГАШ АСОСИДАГИ БИР МАРТАЛИК ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**АЛИШЕР НАВОЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ**

ОБИДЖНОНОВА МАЪСУМАХОН ҚОСИМЖОН ҚИЗИ

**ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ФАНТАСТИК ҲИКОЯЧИЛИГИ:
ОРИГИНАЛ ВА МУШТАРАК ТЕНДЕНЦИЯЛАР (РЭЙ БРЕДБЕРИ ВА
ХОЖИАКБАР ШАЙХОВ ИЖОДИ МИСОЛИДА)**

10.00.06 - Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик, таржимашунослик

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Фалсафа доктори диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2020.2.PhD/Fil1305 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, рус, инглиз (резюме) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.navoiy-uni.uz) ҳамда «ZiyoNet» ахборот-таълим порталида (www.ziyonet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Сирожиддинов Шухрат Самариддинович
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Мусурмонов Эркин Раббимович
Филология фанлари доктори, профессор

Мамарасулова Гулноз Абдулқосимовна
Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Етакчи ташкилот:

Наманган давлат университети

Диссертация ҳимояси Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети хузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 рақамли Илмий кенгаш асосидаги бир марталик илмий кенгашнинг 2022 йил «__» ____ соат ____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103 уй. Тел.: (99871) 281-45-11, e-mail:info@navoiy-uni.uz).

Диссертация билан Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (____ рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100100, Тошкент шаҳри, Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103 уй. Тел.: (99871) 281-45-11

Диссертация автореферати 2022 йил «__» ____ да тарқатилди.
(2022 йил «__» ____ даги ____ -ракамли реестр баённомаси.)

Н.З.Нормуродова
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш асосидаги бир марталик
илмий кенгаш раиси, ф.ф.д., доцент

Қ.У.Пардаев
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш асосидаги бир марталик
илмий кенгаш илмий котиби, ф.ф.д.,
доцент

С.Х.Мухамедова
Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш қошидаги бир марталик
илмий семинар раиси, ф.ф.д.,
профессор

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон халқлари цивилизацияси, маданияти ва адабиётининг ривожида илдизлари узоқ ўтмиш, мифология ва фольклорга бориб тақалувчи фантастика муҳим ўрин тутади. Асрлар давомида ривожланиб келиш баробарида фан-техника тараққиёти шароитида янги бир даража, замонавий шакл ва мазмунга эга бўлиб келаётган фантастикага доир адабий асарлардан жамият маърифати ва маънавиятини юксалтиришда фойдаланиш долзарб вазифалардандир.

Дунё адабиётшунослигига турли халқлар, адабий жараёнларга мансуб адиблар асарларининг компаративистик таҳлили орқали улар ижодининг муштарак ва оригинал аспектларини очиб бериш, бунда адабий таъсирнинг ўрнини аниқлаш тадқиқ этилиши зарур бўлган асосий илмий муаммолардандир. Замонавий глобаллашув, ахборот технологиялари даврида адабий жараён чегараларнинг йўқолиб бориши ва ўзаро адабий таъсирланишнинг кучайиши фонида қайд этилган илмий муаммони фундаментал, комплекс тадқиқ қилиш зарурияти янада кучайиб бормоқда. Ўз навбатида, фантастика жанрида ижод қилган ёзувчиларнинг ижодини текшириш фантастик асарларнинг поэтикаси, эволюцияси, умумий ва оригинал тенденцияларини таҳлил қилиш, юзага келаётган қонуниятларни аниқлаш каби долзарб вазифалар турибди. Бу фикрларни Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов ижодига нисбатан ҳам айтиш мумкин.

Ўзбек адабиётшунослигига аввалги даврда адиблар ижодини асосан ғоявий-бадиий жиҳатлардан тадқиқ қилиш устуворлик қилган бўлса, мустақиллик даврига келиб, адибларимиз ижодини Ғарб ёзувчилари асарлари билан адабий таъсирланиш ва ўзига хослик парадигмалари орқали ўрганиш имконияти пайдо бўлди. «Ўзбек ... замонавий адабиётини ҳалқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилиш, кўпқиррали бу мавзуни бугунги кунда дунё адабий маконида юз бераётган энг муҳим жараёнлар билан узвий боғлиқ ҳолда таҳлил этиб, зарур илмий-амалий хулосалар чиқариш, келгуси вазифаларимизни белгилаб олиш катта аҳамиятга эга».¹ Мамлакатимизда XX асрнинг 60-йилларининг охири 70-йилларининг бошланишида шаклланган янги жанр ҳисобланувчи фантастик ҳикоянависликнинг аҳамияти, унинг бадиий, поэтик, ижтимоий ҳусусиятларини таҳлил қилиш ва англашнинг зарурати, айниқса, охирги даврда ошиб бормоқда. Чунки, илм-фан тараққиёти ва ахборот технологиялари асрининг инсоният олдига қўяётган вазифалари ва муаммоларини бадиий англаш қўп жиҳатдан айнан фантастик ҳикоянависликда намоён бўлади. Бу борада замонавий ўзбек адабиётида фантастиканинг асосчиларидан бири деб ҳисобланувчи Ҳожиакбар Шайхов ижоди билан жаҳон фантастикасининг тан олинган ижодкори Рэй Бредбери ҳикояларини қиёсий таҳлил қилишга катта эҳтиёж бор.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг «Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини ҳалқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари» мавзусидаги ҳалқаро конференция иштирокчиларига йўллаҗган табриги // Халқ сўзи, 2018 йил 8 август

4797-сон «Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида», 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармонлари, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2018 йил 16 февралдаги 124-Ф-сон «Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари» мавзусидаги халқаро конференцияни ўтказиш тўғрисидаги фармойиши ҳамда соҳага тегишли бошқа меъёрий-хуқуқий хужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қиласди.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Диссертация республика фан ва технологиялари тараққиётининг I.“Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, хуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Бир қатор собиқ шўро даври адабиётшунослари, жумладан, К.Андреев, Е. Брандис, В. Бугров, А.Громова, В.Дмитревский, А.Евдокимов, Ю. Кагарлицкий, Б. Ляпунов, С. Никольский, Р. Нуредъман, А.Осипов, В.Ревич, Ю.Лотман, А.Кубатиев ва бошқалар фантастикашунослик назариясига ўз хиссаларини қўшишди.² Е.Неелов³ ва Т.Чернишеванинг⁴ монографиялари умумий адабий ва тарихий контекстда фантастик ва илмий-фантастик тушунчаларининг генезисини аниқлаш бўйича олиб борилган ишлар сифатида аҳамиятлидир.

Инглиз тилида фантатиканинг назарий асосларига оид ёзилган илмий изланишлар орасида Ц.Тодоров, Р.Жексон, К.Брук-Роуз, К.Н.Манлоу, К.Хьюм, М.Боулд, Д.Дафф, Р.Мэтьюс, Х.Б. Монлеон, М.Б.Тимн, Ж.Дерида, Д.Сувин, Д.Кеттереркаби олимларнинг назарий қарашларини қайд этиш мумкин⁵. Замонавий жаҳон фантастикашунослигида ўз ўрнига эга бўлган

²Балашова Т.А., автореф.дисс. кандидата фил.наук по теме «Художественные особенности серьезно-смеховой фантастики: На материале научно-фантастического романа Великобритании», 2003.

³Е.Неёлов, Волшебно-сказочные корни научной фантастики, Издательство ЛГУ им. А. А. Жданова, 1986.

⁴ Т.Чернышева, Природа фантастики, Издательство Иркутского университета, 1985

⁵Bould, Mark. ‘The Dreadful Credibility of Absurd Things: A Tendency in Fantasy Theory.’ Historical Materialism. 4 (2002): 51-88; Brooke-Rose, Christine. A Rhetoric of the Unreal: Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic. Cambridge: Cambridge University Press: 1981.; Duff, David, ed. Modern Genre Theory. Harlow: Longman, 2000; Derrida, Jacques. ‘The Law of Genre.’Modern Genre Theory.Ed. David Duff. Harlow: Longman, 2000. 219-231.; Eliade, Mircea. Myth and Reality. London: George Allen & Unwin Ltd, 1964.;Hume, Kathryn. Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York: Methuen, 1984.;Jackson, Rosemary. Fantasy: The Literature of Subversion. London: Methuen, 1981.;Manlove, C. N. From Alice to Harry Potter: Children’s Fantasy in England. Christchurch: Cybereditions, 2003. -Manlove, C. N. Modern Fantasy: Five Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. -Manlove, C. N. The Fantasy Literature of England. Basingstoke: Palgrave, 1999. -Manlove, C. N. The Impulse of Fantasy Literature. London: The Macmillan Press, 1983.; Monleón, José B. A Specter is Haunting Europe: A Sociohistorical Approach to the Fantastic. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990.;Mathews, Richard. Fantasy: The Liberation of Imagination. New York: Routledge, 2002.; Suvin, Darko. ‘Considering the Sense of “Fantasy” or “Fantastic Fiction”: An Effusion.’ Extrapolation; Fall 2000; 41,

тадқиқотчи Ж.Ф.Клют ишларини алохида таъкидлаш лозим⁶.

Р.Бредбери ижоди, хусусан, унинг ҳикоялари жаҳон адабиётшунослари томонидан кенг ўрганилган. Жумладан, М.Менгеллинг, Д.Моген, А.Салливан, У.Тупонс, С.Уэллер, Д.Уотт, Р.Рейд, У.Нолан, С.У.Пэлл, В.Ревич, Е.Сибирцева, А.Макарова, Н.Бочкарева, Н.Маркина, В.Новикова каби олимлар тадқиқотларини келтириб ўтиш мумкин⁷.

Шу билан биргаликда, ушбу тадқиқот давомида норвег олими Свейн Ангельскэр ва турк олимаси Шэйма Каража Кужукнинг мавзуга доир инглиз тилида ёзилган назарий қарашлари ҳам кўриб чиқилган⁸. Шунингдек, Рэй Бредберининг ўз ижодига адабий танқид руҳида ёзган асари «Ёзиш санъатидаги дзэн»⁹ ҳам фантастика жанри, хусусан, унинг ижоди назарий асосларини таҳлил қилишда аҳамиятлиdir.

Хожиакбар Шайхов ижодига берилган баҳолар орасида шубҳасиз, номдор ўзбек адабий танқидчиси Озод Шарофиддиновнинг билдирган қарашлари ажralиб туради¹⁰. Ўз навбатида, ўзбек адабиётшунослигида мавзуга оид изланишлар орасида ўзбек олимаси Раъно Иброҳимованинг

3. 209-247; Todorov, Tzvetan. *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre*. Ithaca: Cornell University press, 1975. -Tymn, Marshall B, et al. *Fantasy Literature: A Core Collection And Reference Guide*. New York: R.R. Bowker Co., 1978.; Ketterer David. *The Apocalyptic Imagination, Science Fiction and American Literature // Science Fiction. A Collection of Critical Essays*. -Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey. 1976. - P. 147-155.

⁶Look at the Evidence: Essays and Reviews (New York: Serconia Press, 1996) [nonfiction: coll: book is dated 1995: hb/Judith Clute]; The Book of End Times: Grappling with the Millennium (New York: HarperPrism, 1999)[nonfiction: tie to the Television series universe: Millennium: hb/Hotfoot]; Scores: Reviews 1993-2003 (Harold Wood, Essex: Becccon Publications, 2003) [nonfiction: coll: hb/Judith Clute]; The Darkening Garden: A Short Lexicon of Horror (Seattle, Washington: Payseur and Schmidt, 2006) [nonfiction: illus/various artists: hb/Jason Van Hollander]; Fustian (Merion Station, Pennsylvania: Magic Pen Studio, 2006) with Jason Van Hollander [nonfiction: chap: interview: pb/Jason Van Hollander]; Canary Fever: Reviews (Harold Wood, Essex: Becccon Publications, 2009) [nonfiction: coll: hb/Judith Clute]; Pardon This Intrusion: Fantastika in the World Storm (Harold Wood, Essex: Becccon Publications, 2011) [nonfiction: coll: pb/Judith Clute]

⁷Mengeling M.E. Ray Bradbury's Dandelion Wine: Themes, Sources and Style // English Journal. Chicago. - Oct. 1971. - Vol. 60. - P. 877887.; Mengelling. Marvin E. The Machineries of Joy and Despair // Ray Bradbury / Ed. by Greenberg M., Olander L. NY, 1980. - P. 84-109. ; Pell, Sarah-Warner J. Style Is the Man: Imagery in Bradbury's Fiction / Sarah-Warner J. Pell // Ray Bradbury / ed. by M. H. Greenberg and J. D. Olander. -N. Y. : Taplinger, 1980. - P. 180–194.; Mogen D. Ray Bradbury. Boston: Twayne, 1986. -186 p.; Olander J., Greenberg M.H., ed. Ray Bradbury. NY: Taplinger. -248 p.; Sullivan A.T. Ray Bradbury and Fantasy // English Journal. -Chicago.-Dec. 1972.- Vol. 61.-P. 1309-1312.; Weller, S. Ray Bradbury: The Art of Fiction / Sam Weller // The Paris Review. – 2010. – № 203. – P. 65–103.; Nolan, W. F. The Ray Bradbury Companion: A Life and Career History,Photolog, and Comprehensive Checklist of Writings / William F. Nolan. –Farmington Hills : Gale Research, 1975. – 339 p.; Touponce, W. F. Naming the Unnamable: Ray Bradbury and the FantasticAfter Freud / William F. Touponce. – Borgo Press, 1999. – 327 p.; Touponce W.F. Ray Bradbury and the Poetics of Reverie: Fantasy, science fiction and the Reader. Ann Arbor (Mich.): UMI Research Press;-cop. 1984.-131 p.;Watt Donald. Burning Bright: "Fahrenheit 451" as Symbolic Dystopia // Ray Bradbury / Ed. By M.H.Greenberg and J.D.Olander. -NY: Taplinger publ. co, 1980. P. 195-213.; Reid, R. A. Ray Bradbury: A Critical Companion / Robin A. Reid. –Westport : Greenwood, 2000. – 152 p.; Ревич, Вс. Любовь и ненависть Рэя Брэдбери // Память человечества. — М.: Книга, 1981.; Е.И.Сибирцева, «Мир машин и мир людей в рассказах Рэя Брэдбери», Вестник Краунц, №1 (23), 2014 г., А.Макарова, Н.С.Бочкарева, «Тема технического прогресса в рассказе Рэя Брэдбери «Вельд», 2008 г.; Маркина Н.В., «Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство», дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., 222 с.; Новикова В.Г., «Фантастическая новелла Рэя Брэдбери»: дисс. канд.фил.наук, Нижний Новгород, 1992 г., 182 с.

⁸S.K.Kucuk, “Fantastic and science fictional elements in Ray Bradbury’s stories”, Master’s thesis, the university of Yüzüncü yil, Institute of social sciences, Van, Turkey, 2013.; Svein Angelskår, “Policing Fantasy: Problems of Genre in Fantasy Literature”, the University of Oslo, 2005.

⁹R.Bradbury, “Zen in the art of writing”, Joshua Odell Editions, Santa Barbara, 1996, ISBN 1-877741-09-4

¹⁰Х.Шайхов, Туташ оламлар; Икки жаҳон овораси: Илмий-фантастик романлар/Сўз боши: О. Шарафиддинов. — Т.: «Шарқ», 2001.—3846.

фантастикашуносликка қўшган ҳиссасини алоҳида таъкидлаш лозим.¹¹ Р.Иброҳимованинг илмий ишларида нафақат фантастикага доир умумий назарий қарашлар, балки Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ижодидаги муштарак чизгиларга оид изланишларни топиш мумкин¹². Шунингдек, А.Абдиев¹³, Д.Насриддинов¹⁴, Р.Ахмедов¹⁵, Ф.Салаев¹⁶нинг илмий изланишларини ҳам қайд этиш лозим. Шу билан биргаликда, У.Қ.Кўчимовнинг“Фантастик асарларда бадиий психологизм концепцияси (Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов асарлари мисолида)”¹⁷ мавзусида бажарилган диссертацион тадқиқотини кўрсатиб ўтиш керак. Шуни қайд этиш лозимки, У.Кўчимовнинг ушбу диссертацияси ўз тадқиқот мақсади, обьекти, предмети, амалий натижалари бўйича бизнинг диссертациямиздан принципиал фарқ қиласи¹⁸.

Юқорида таъкидланган тадқиқотлар катта фактологик ва назарий-таҳлилий материалга эга бўлиб, фантастика ва унда ҳикоянависликнинг ўрни ҳақида қимматли илмий хулосалар беради. Бироқ, ўзбек адабиётшунослигида инглиз ва ўзбек фантастик ҳикоячилиги, ундаги муштарак ва оригинал тенденциялар, хусусан, американлик ёзувчи Рэй Бредбери ва ўзбек фантасти Ҳожиакбар Шайхов ҳикоялари мисолларида, тизимли тарзда, фундаментал равишда, комплекс таҳлил қилинмаган. Ушбу илмий иш бу борадаги ilk тадқиқотдир.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёт университети илмий тадқиқот ишлари режасига мувофиқ ОТ-Ф1-030 ракамли «Ўзбек адабиёти тарихи» кўпжилдлик монографияни (7 жилд) яратиш» лойиҳаси доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов ҳикоялари мисолида инглиз ва ўзбек фантастик ҳикоячилигининг оригинал ва муштарак тенденцияларини очиб беришдан иборат.

¹¹«Пути формирования и развития узбекской научной фантастики»: Автореф. дис.... канд. филол. наук. - Ташкент, 1980; «Жанр научной фантастики в узбекской советской литературе»: Моногр. - Ташкент: Фан, 1987. - 94 с.; Докторская диссертация “Проблемы развития узбекской фантастики”, Т., 2003 г.<http://www.fantastika3000.ru/critics/i/ibragimo.r/ibragimo.htm>; мурожаат санаси 18.08.2021

¹²Р.Иброҳимова, «Фантастикада анъана ва адабий таъсир масаласи», «Жаҳон адабиёти» журнали, 2003 й., 8-сон; Р.Иброҳимова, «Жаҳон адабиёти ва фантастика», «Жаҳон адабиёти» журнали, 2002, 10-сон; Раъно Иброҳимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012.

¹³А.И.Абдиев, «Зарождение и формирование научно-фантастического жанра в каракалпакской литературе», автореф.дисс. кандидата фил.наук., 1995 г.

¹⁴Д.Насриддинов, «Фэнтези ва фантастик асарлар микроолами», «Ўзбекистонда хорижий тиллар» илмий-методик электрон журнал, № 4/2019.

¹⁵Р.Ахмедов, «Традиции научной фантастики, фэнтези и альтернативной истории в узбекской литературе», <https://sci-article.ru/stat.php?i=1453489054>; «Характерные черты узбекской фантастической литературы»https://www.researchgate.net/publication/343099126_Harakternye_certy_uzbekskoj_fantasticeskoj_literatury_Zurnal_APGiEN; мурожаат санаси 18.08.2021

¹⁶Электрон манба: <http://cheloveknauka.com/problemy-cheloveka-i-prirody-v-sovremennoy-uzbekskoy-nauchno-fantasticheskoy-literature>, мурожаат санаси 18.08.2021.

¹⁷ У.Қ.Кўчимов, “Фантастик асарларда бадиий психологизм концепцияси(Рэй Брэдбери ва Ҳожиакбар Шайхов ижоди мисолида)”, Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати, Тошкент, 2021 й., 54 б.

¹⁸Ўша манба, Б.5-6

Тадқиқотнинг вазифалари:

илмий-фантастика, фэнтези ва фантастика тушунчаларининг фарқли жиҳатлари ва умумий илдизларини очиб бериш;

Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикояларидағи бадиј тасвиrlаш принциплари, ўхшаш ва фарқли жиҳатлар, уларни келтириб чиқарған омилларни аниклаш;

Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикоялари композицияси ҳамда сюжетидаги оригиналлик ва муштарак жиҳатлар, бадиј маҳоратини таҳлил этиш;

Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикояларидағи етакчи образлар қиёсий таҳлили орқали муаллифларнинг бадиј-эстетик, фалсафий-ахлоқий қарашларини тавсифлаш;

Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайховнинг фантастик ҳикоялар ёзиш анъаналарини янги босқичга кўтарганини асослаш.

Тадқиқотнинг обьекти сифатида Рэй Бредбери ҳамда Ҳожиакбар Шайховнинг турли ҳикоялар тўпламлари белгиланди.

Тадқиқотнинг предметини Рэй Бредбери ҳамда Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикояларидағи оригинал ва муштарак аспектларни қиёсий таҳлил қилиш ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда маданий-тарихий, тавсифлаш, тизимли ёндашув, қиёсий-типологик метод, матннинг адабий таҳлили усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ҳикояларининг Ғарб ва Шарқ адабий анъаналарига асосланган ҳолда акс этувчи ўзига хосликлари ва умуминсоний қадриятларни илгари суришда намоён бўлувчи муштарак жиҳатлари аникланган, фантастика жанрининг адабий узвийлиги ва муаллифлар ижодининг турли даврлардаги фалсафий-эстетик қарашларидаги ўзгаришлар билан бевосита боғлиқлиги далилланган;

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ҳикоялари асосида илмий-фантастика (science fiction) ва фэнтези (fantasy)га нисбатан фантастика (speculative fiction) жанрининг метажанр тушунча эканлиги асосланган;

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ҳикоялари мисолида инглиз тилидаги ва ўзбек фантастикасининг энг асосий муштарак тенденцияси инсонпарварлик, маърифатпарварлик, ҳалоллик, эзгулик сингари ғоялари эканлиги, ўзбек фантастикаси илдизлари узокроқ бадиј анъаналарга асосланиши очиб берилган;

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ҳикоялари асосида илмий фантастика, фэнтези ва ижтимоий фантастикада оригинал тенденцияларнинг илм-фан тараққиётига муносабат, «истеъмолчи жамият», индивидуализм ва жамоавий ҳаёт тарзига қарашларда намоён бўлиши далилланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

фантастик ҳикоячиликнинг қиёсий таҳлили тизимли ёндашув асосида олиб борилганлиги ушбу жанрни адабий тадқиқ қилишни янги даражага кўтариши далилланган;

фантастикашуносликда атамалар унификацияни амалга оширишнинг зарурияти ва унинг компаративистика учун амалий аҳамияти очиб берилган;

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов фантастик ҳикоялари мисолида инглиз ва ўзбек фантастикасининг муштарак ва оригинал тенденциялари аниқланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги адабиётшуносликнинг сўнгги илмий ютуқлари ва ишончли манбаларга таянилганлиги, хулосаларнинг қиёсий, маданий-тарихий, тавсифлаш, тизимли ёндашув каби таҳлил усуллари орқали чиқарилганлиги, илмий янгилик ва назарий хулосаларнинг амалиётга жорий этилганлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти чиқарилган хулосаларнинг америка ва ўзбек фантастикасининг оригинал ва муштарак тенденцияларини тўғри талқин этиш, фантастика жанрига оид адабиёт назариясининг бойитилиши, шунингдек, ўзбек фантастикасининг ривожланиш қонуниятларини белгилашда илмий-назарий асос бўлиб хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикояларини янада чуқурроқ англаш, буюк ижодкорларнинг маърифий-эстетик мағкурасини кенгроқ ёритиш, шунингдек, компаративистика, адабиёт тарихи ва адабиёт назариясига доир дарслик, қўлланмалар яратишда фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Инглиз ва ўзбек фантастик ҳикоячилигининг оригинал ва муштарак тенденциялари тадқиқи бўйича олинган илмий натижалар асосида:

фантастиканинг илдизлари, эволюцияси, тарихи ва Алишер Навоий меросининг шу тарзда бошқа кўплаб адабий йўналишлар қатори ўзбек бадиий фантастикаси илдизларига ҳам ўз ҳиссасини қўшганлигига оид илмий хулосалардан ПЗ-20170926459 рақамли Навоийшунослик тарихи (XX – XXI асрлар) мавзусидаги (2018-2020 йиллар) амалий лойиҳада фойдаланилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 7 февраль 2022 йил №01/6-206-сонли маълумотномаси). Натижада лойиҳа ўзбек фантастикаси генезисида Алишер Навоийнинг «Ҳамса»си, жумладан, «Фарҳод ва Ширин», «Сабъаи сайёр», «Садди Искандарий» достонларида фантастик унсур қўлланишига оид мисоллар билан бойитилган;

Замонавий қиёсий адабиётшуносликнинг долзарб муаммолари, асосий устувор йўналишлари ва инновацион таҳлил методлари, шунингдек, фантастиканинг илдизлари ҳалқ фольклори, хусусан ўзбек адабиётидаги фантастик унсурни қўллаш анъаналари туркий ҳалқлар мифологиясига бориб тақалишига доир илмий хулосалардан ПЗ-20170927147 рақамли «Қадимги даврлардан XIII асргача бўлган туркий ёзма манбалар тадқиқи» мавзусидаги (2017-2020 йиллар) амалий лойиҳада фойдаланилган (Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетининг 7 февраль 2022 йил №01/6-205-сонли маълумотномаси). Натижада лойиҳа фантастиканинг жанр хусусиятлари ҳақида назарий фикрлар, ҳалқ анъаналарининг фантастика генезисида тутган ўрнига оид илмий маълумотлар

билингвистикада.

Рэй Бредбери ва Ҳожиакбар Шайхов фантастик ҳикояларининг поэтикасига хос фалсафий-эстетик бадиий хусусиятлардан бири адабиёт, маданият ва одоб-ахлоқнинг муштараклиги каби илмий хулосалардан «Ўзбекистон тарихи» телеканали орақали намойиш этилган «Тақдимот» телекўрсатувининг сценарийсини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Миллий телерадиокомпаниясининг 11 февраль 2022 йил 063/350-сонли маълумотномаси). Натижада кўрсатув материаллари адибларнинг асарларидаги эстетик ва дидактик аҳамиятга эга бўлган маълумотлар билан бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 3 та ҳалқаро ва 2 та республика анжуманида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 11 та илмий иш нашр этилган, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 6 та мақола, улардан 2 таси хорижий журналларда чоп қилинган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Ҳажми 148 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, унинг Ўзбекистон Республикаси фан ва технологияларнинг устувор йўналишларга мослиги кўрсатилган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси ёритилган, ишнинг мақсад ва вазифалари, тадқиқот обьекти ва предмети аниқланган, тадқиқот усуслари, диссертациянинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг ишонччилиги, илмий ва амалий аҳамияти асослаб берилган, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий этилганлиги, апробацияси, нашр этилган ишлар, диссертациянинг тузилиши ва ҳажми бўйича маълумотлар берилган.

Диссертациянинг биринчи боби “Фантастика контекстида адабий таъсирланиш масаласи: илмий-назарий таҳлил” деб номланган бўлиб, унда фантастика жанрига оид илмий-назарий муаммолар таҳлил қилинган. Бобнинг дастлабки фасли “Фантастика тушунчаси, жанр хусусиятлари ва илмий-назарий мезонлари” деб номланган бўлиб, унда “фантастика – дунёқарашнинг ва адабий фикрлашнинг маҳсус туридир”¹⁹ деган позицияга қўшилган ҳолда, фантастика тушунчаси, генезиси ва эволюцияси таҳлил қилинган.

Бу ўринда биз Ю.С. Смелков²⁰, А.Воздвиженская²¹, В.Г.Новикова²²,

¹⁹Маркина Н.В., “Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство”, автореф. дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., С.5.

²⁰Смелков Ю. Мирдетства: (отворчестве Р.Брэдбери) // Семьяишкола. 1968. - №12. - С. 44-45.

²¹Воздвиженская А. Продолжая споры о фантастике // Вопросы литературы. 1981. - №8. - С. 200-212.

²²Новикова В.Г. Фантастическая новелла Р.Брэдбери. Автореф. канд. филолог, наук. Нижний Новгород. -

А.Компаньон²³, С.Ангельскэр²⁴ каби олимлар таъкидлаганидек, фантастикани маълум бир жанр қатъий чегараларидан кенгроқ бўлган адабий феномен эканлиги ҳақидаги фикрларига қўшилган ҳолда, у ўз ичида турли жанрларга эга бадиий тизимэканлигини илгари сурамиз.

Бадиий фантастикани адабиётнинг бошқа турларидан ажратиб олишда асарда “фантастик унсур”нинг²⁵ мавжуд бўлиши лозимлиги тўғрисида олимлар орасида якдиллик мавжуд²⁶. Асосий назарий муаммо “фантастик унсур”ни қандай белгилаб олиш²⁷ лозимлиги ҳақидадир²⁸. Бу ўринда баъзи ўзбек адабиётшунослари “фантастика” атамасини ҳам илмий фантастика, ҳам фэнтези жанрлари учун умумий таъриф сифатида ишлатиб келаётганларини қайд этиш лозим²⁹. Шу билан биргаликда, баъзи ўзбек тадқиқотчилари фантастика ва фэнтези ўртасидаги умумий ва фарқли жиҳатларни кўрсатишга қаратилган фикрларни ҳам илгари суринмоқда³⁰.

Ўтказилган таҳлилиминиз натижасида биз қуидаги фикрларни илгари сурамиз. Фантастиканинг биринчи шарти асарда “фантастик унсур”нинг мавжудлигидир, бироқ фақатгина “фантастик” унсурнинг мавжудлиги у ёки бу асарнинг фантастикага доир эканлигини англатмайди; “ғайритабиий” ва “мўъжизавий” ҳодисанинг чегарасида жойлашган ва ўқувчида “иккиланиш” эффектини туғдирадиган бадиий ҳодиса “фантастик”дир; “бўлиши мумкин бўлмаган” (impossibility) категорияси фантастикани англашда калит тушунча ҳисобланади; фантастика реаллик ва нореаллик чегарасида ҳаракатланади, фантастикани англаш, тадқиқ қилиш учун унинг реаллик билан муносабатини асос қилиб олиш лозим; фантастика ўз хусусиятларига кўра фэнтези, илмий

1992. -17 с.

²³Компаньон А. Демон теории. Литература и здравый смысл. -М., 2001.-334 с.

²⁴S. Angelskår, “Policing Fantasy: Problems of Genre in Fantasy Literature”, the University of Oslo, 2005.

²⁵Ревич, Вс. Любовь и ненависть Рэя Брэдбери // Память человечества. — М.: Книга, 1981.; Е.И.Сибирцева, “Мир машин и мир людей в рассказах Рэя Брэдбери”, Вестник Краунц, №1 (23), 2014 г., А.Макарова, Н.С.Бочкирева, “Тема технического прогресса в рассказе Рэя Брэдбери “Вельд”, 2008 г.; Маркина Н.В., “Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство”, дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., 222 с.; Новикова В.Г., “Фантастическая новелла Рэя Брэдбери”: дисс. канд.фил.наук, Нижний Новгород, 1992 г., 182 с.

²⁶Bould, Mark. ‘The Dreadful Credibility of Absurd Things: A Tendency in Fantasy Theory.’ Historical Materialism. 4 (2002): 51-88; Brooke-Rose, Christine. A Rhetoric of the Unreal: Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic. Cambridge: Cambridge University Press: 1981.; Duff, David, ed. Modern Genre Theory. Harlow: Longman, 2000; Derrida, Jacques. ‘The Law of Genre.’Modern Genre Theory.Ed. David Duff. Harlow: Longman, 2000. 219-231.; Eliade, Mircea. Myth and Reality. London: George Allen & Unwin Ltd, 1964.;Hume, Kathryn. Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York: Methuen, 1984.;Jackson, Rosemary. Fantasy: The Literature of Subversion. London: Methuen, 1981.;Manlove, C. N. From Alice to Harry Potter: Children’s Fantasy in England. Christchurch: Cybereditions, 2003. -Manlove, C. N. Modern Fantasy: Five Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. -Manlove, C. N. The Fantasy Literature of England. Basingstoke: Palgrave, 1999. -Manlove, C. N. The Impulse of Fantasy Literature. London: The Macmillan Press, 1983.; Monleón, José B. A Specter is Haunting Europe: A Sociohistorical Approach to the Fantastic. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990.;Mathews, Richard. Fantasy: The Liberation of Imagination. New York: Routledge, 2002.; Suvin, Darko. ‘Considering the Sense of “Fantasy” or “Fantastic Fiction”: An Effusion.’ Extrapolation; Fall 2000; 41, 3. 209-247

²⁷Seyma Karaca Kucuk, “Fantastic and science fictional elements in Ray Bradbury’s stories”, Master’s thesis, the university of Yüzüncü yil, Institute of social sciences, Van, Turkey, 2013, P. 1

²⁸Tz.Todorov, The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre. Ithaca: Cornell University press, 1975. P. 25; 31.

²⁹Р.Иброҳимова, “Жаҳон адабиёти ва фантастика”, «Жаҳон адабиёти» журнали, 2002, 10-сон

³⁰Д.Насридинов, “Фэнтези ва фантастик асарлар микроолами”, “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнал, № 4/2019

фантастика ва ижтимоий фантастика дея фарқланувчи йўналишларни ўз ичига оловчи бадиий тизим вазифасини ўтайди; асарда бадиийликнинг, поэтик қийматнинг мавжудлиги алоҳида аҳамиятга эга (илмий оммабоп нашрлар бадиий фантастика бўла олмайди).

Фантастика – бу хаёлот маҳсули бўлган, гайритабиий ва мўъжизавий элементлардан фойдаланган ҳолда реаллик контексти чегарасида ҳаракатланувчи, мавжуд макон ва замонда имконсиз, ўқувчида иккиланиш, ҳайратланиш эфектини яратадиган жанрларни ўз ичига оловчи бадиий тизимдир. Фантастиканинг мезонлари қуидагилардир: бадиийлик; фантастик унсур; тарбиявийлик; фалсафийлик; “иккиланиш”/“ҳайратланиш” эфекти; реаллик чегарасида ҳаракатланиш; илмийлик; хаёлийлик.

Фантастикада у ёки бу эстетик хусусиятнинг устунлигига қараб, унинг қуидаги турларини фарқлаш мумкин: а) илмий фантастика ўқувчига даврдош бўлган илмий билимлардан олдинга ўтиб кетувчи, бадиий хаёлот орқали яратилган воқеликни тасвирлайди. Бундай асарда сюжет ишонарлиликка эътибор қаратилган ҳолда қурилади; б) ижтимоий фантастика (утопия/анти-утопия/дистопия) илмий фантастика асосида қурилган сюжетни ўқувчини келажакдаги мавжуд бўлиши мумкин бўлган ижтимоий тузум ҳақида ҳикоя қилиш ёки у ҳақда огоҳлантириш вазифасига бўйсундиради; в) фэнтези эркин, ҳеч нарса билан чекланмаган (туш каби) хаёлот принципига асосланади, у мантиқий асослар мавжуд бўлмаган мутлақо янги тузилмани яратади. Бунда доминант эстетик элемент тасвирланаётган ҳодисанинг гайритабиий, мўъжизавий, ҳақиқатда имконсиз бўлишидир.

Расм 1. Фантастика бадиий тизим сифатида

Бобнинг иккинчи фасли “*Фантастиканинг генезис ва эволюцияси*” деб номланади. Замонавий фантастик ҳикоячиликнинг бадиий адабиётдаги илдизлари энг қадимий анъаналаридан бўлган, гайритабиий кучлар ҳақида ҳикоя қилувчи эртакларга бориб тақалади³¹. Замонавий фантастика ўзидан

³¹Nikolajeva, Maria. "Fairy Tale and Fantasy: From Archaic to Postmodern." Marvels & Tales: Journal of Fairy Tale Studies 17.1 (2003): 138-156.

аввалги даврлардаги миф, афсона, масал, фольклордаги³² структура, мотивлар ва бошқа ғайритабиий характеристикалардан фойдаланади³³. Бадий тафаккур ривожи давомида фантастиканинг ўрни ва аҳамияти, функциялари ўзгариб боради. Фантастикани шартли образлилик, бадий восита сифатида тушуниш барқарорлашиб боради³⁴.

Фэнтезининг ахлоқий, эстетик, структуравий асоси миф³⁵ бўлиб, унинг сюжет асосида иррационализм ётади³⁶. Ўз навбатида, бошқа фантастик жанрлар қатори миллий эпослар, афсоналар, ривоятларни яратган мифологик онг илмий фантастиканинг ҳам илдизидир³⁷. Илмий фантастиканинг элементлари акс этган қадимги асарлар сирасига “Гильгамиш” достони, Дедал ҳақидаги юонон мифи, Лукианнинг Ойга учиш ҳақидаги “Ҳақиқий тарих” асарларини келтириш мумкин. Жонатан Свифт, Мери Шелли, Эдгар Аллан По, Герберт Уэллс, Жюль Верн ҳам жанр ривожига ўз хиссаларини қўшиб, фантастларнинг энг кўп тарқалган усули – “ҳақиқатни сохталаштириш” орқали фактлар ва тўқимани қоришириб ташлаш ва натижада фантастик эфектга эришишни уддалай олишган.³⁸ Илмий фантастика гуманитар ва техноилмий қараашларнинг синтези сифатида дунёга келган бўлиб, илм-фан ютуқларини ижтимоий англашга бўлган эҳтиёж ана шу синтезни келтириб чиқарган дейиш мумкин³⁹. Фэнтези ва илмий фантастика реалликка бўлган муносабати туфайли умумий характеристикага эга, бироқ уларнинг орасидаги фарқлар ҳам эътибордан четда қолмаслиги керак. Илмий фантастика ҳам “мумкин бўлмаган” принципдан келиб чиқади, бироқ айнан илмий деталларни келтириш орқали илмий фантастика “мумкин бўлмаганни” “мумкин” қилишга уриниши билан аҳамиятлидир.

Расм 2. Илмий фантастика механизми

³²Х.Шайхов, Туташ оламлар; Икки жаҳон овораси: Илмий-фантастик романлар/Сўз боши: О. Шарафиддинов. — Т.: «Шарқ», 2001.—3846.

³³Swinfen, Ann. In Defense of Fantasy: A Study of the Genre in English and American Literature since 1945. London: Routledge, 1984.

³⁴Куронов Д. Адабиётшунослик лугати / Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. - Тошкент: Akademnashr, 2013. – б. 343.

³⁵Терин В. П. Электронное мифотворчество для всех // Мир психологии. М., 2003. № 3.

³⁶Tolkien, Letters, pp. 220, 239, 244, 283, 375–6.

³⁷Балашова Т. А. Художественные особенности серьезно-смеховой фантастики : На материале научно-фантастического романа Великобритании; дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Т. А. Балашова. – Балашов, 2003. – С.3

³⁸ Kingsley A. Starting Point / A. Kingsley // Science Fiction: Collection of Critical Essays / подред. M. Rose. – New Jersey: Prentice-Hall, 1976. – 174p.– (Literary Criticism).P.21, P.92

³⁹ Фетисова А. Н. Научная фантастика в условиях модерна и постmodерна культурно-исторические аспекты : автореф. дисс. ...канд. философ.наук: 24.00.01 / А. Н. Фетисова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 21с., С.8

Фэнтези ва илмий фантастика қаторида ижтимоий фантастика ҳам ўзининг қадим илдизларига эга. Жамият ва давлат тузилишининг мақбул ва номақбул шакллари хақида фикр юритиш инсониятга қадимдан хос. Ижтимоий фантастиканинг субжанрларидан бири бўлган утопия атамаси Томас Морнинг шу номдаги асаридан келиб чиқкан. Шуни таъкидлаш ўринлики, утопия жанрининг трансформацияси натижаси ўлароқ, XX асрда ижтимоий фантастиканинг яна бир жанри, рус манбаларида антиутопия, инглиз тилидаги манбаларда “dystopia” сифатида аталадиган жанр ривожланди. Бироқ, дистопия шунчаки утопияга қарама-қарши бўлган тушунча эмас, у кўпроқ нотўғри кетган утопия ёки фақат баъзи қатламлар учун ишлайдиган утопик жамиятдир⁴⁰. Дистопиянинг нарративи (Ж.Оруэлл, “1984”; О.Хаксли, “Янги дунё”; Е.Замятин, “Биз”; Р. Бредбери, “Фаренгейт 451”) XX асрнинг турли даҳшатларининг инъикосидир⁴¹. Дистопияда муқобил оламларнинг яратилиши ҳозирги кунда мавжуд иқтисодий, сиёсий ва маданий жиҳатларни очиб берган ҳолда, уларда яширин муаммоларни акс эттиради. Айниқса, бу илмий фантастикада тараққиёт овози деб кўрилган саноатлаштириш ва технологик ривожланишнинг ижтимоий фантастикада сатира нишонига олинишида кўринади.

Бобнинг учинчи фасли “Фантастиканинг бадиий адабиётдаги ўрни ва адабий таъсир масалалари” деб номланади. Фантастик жанрларда муваффақиятли ижод қилган адибларнинг асарлари уни адабий фикрнинг, ижоднинг юксак кўриниши эканлигига олимларни ишонтира олди. Жумладан, Г.Уэллснинг “вакт машинаси” образи илмий фантастика чегараларини кенгайтира олган бўлса, “Замонавий утопия” асари ижтимоий фантастикага

⁴⁰Gordin Michael D., Helen Tilley and GyanPrakash.“Utopian and Dystopia beyond Space and Time.”Introduction.Utopia/Dystopia: Conditions of historical Possibility. Eds. Michael D. Gordin., Helen Tilley and Gyand Prakash.United Kingdom: Princeton University Press, 2010. p.1

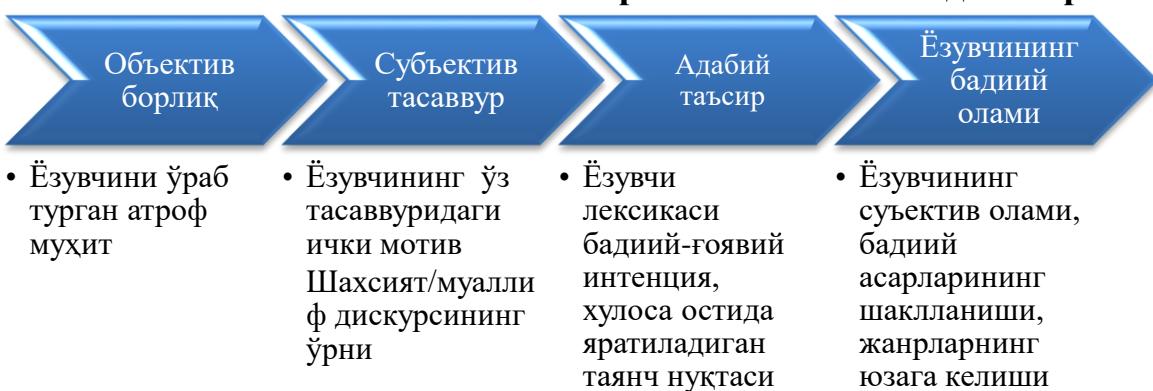
⁴¹T.Moylan, Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia.United States of America:Westview Press, 2000. P.9

бекиёс ҳисса қўшган⁴². Фантастиканинг адабиётда ўз ўрнини топишида адабий таъсиrlаниш алоҳида аҳамиятга эга бўлган. Хусусан, Р.Бредберининг услубига Ч.Диккенс, М.Твен, Т.Вулф ва Э.Хемингуей каби ёзувчилар, А.Папа, Ж.М.Хопкинс ва Д.Томас каби шоирлар, У.Шекспир ва Ж.Б.Шоу каби драматурглар таъсиr кўrsатган.

Ўзбекистонда замонавий кўринишдаги фантастика жанри XX аср 60-йилларининг охири 70-йиллари бошланишида шаклланган. Ўзбек китобхонларининг фантастикага бўлган қизиқишининг шаклланишида Э.Циолковский, Ж.Верн, Р.Брэдбери, И.Ефремовларнинг фантастик асарларигина эмас, балки фантастик элементлар мавжуд бўлган ўзбек халқ оғзаки ижоди, классик адабиёт намуналари, XX асрнинг 20-йилларда юзага келган ўзбек фантастикасининг биринчи намуналари ҳам муҳим омил вазифасини ўтаган. Замонавий ўзбек фантастикасида илмий-фантастика жанрида яратилган илк ҳикоя “Қуёш фарзанди” Ф.Жаҳонгиров қаламига мансуб, у 1969 йил “Гулхан” журналининг 3-сонида чоп этилган.⁴³ Янги ўзбек адабиётида фантастика унсурларидан самарали фойдаланиш Фитрат («Қиёмат», «Абулфайзхон»), А.Қахҳор («Қабрдан товуш» ҳикояси), О.Мухтор («Тўрт томон қибла»), X.Тўхтабоев (“Сариқ девни миниб”), X.Дўстмуҳаммад («Жажман») каби адиблар ижодида кузатилади. X.Шайхов, Т.Малик, М.Маҳмудовлар эса ўзбек фантастикаси асосчиларидан ҳисобланади⁴⁴.

Фантастиканинг адабиётнинг тан олинган йўналиши сифатида майдонга кириши ҳам айнан илм-фан тараққиёти илдам ривожланган XX асрга тўғри келгани табиий кўринади. Бу ўринда адабий таъсиr масаласига тўхталар эканмиз, шуни таъкидлаш лозимки, адебнинг ўзини ўраб турган борлиқни англаш ва англатиш истаги, унга маълум бўлган бадиий асарлар воситаси орқали маълум бир ғоялар ва баъзан сюжетлар орқали унинг бадиий оламида акс этади.

Расм 3. Шартли когнитив ижодий жараён

Фантастик асар фақат илмий ғояларни юзага келишида туртки вазифасини ўташ билан чекланмасдан, балки тинчлик, ёвузликка қарши

⁴²L.Mumford, The Story of Utopias. — N.Y., 1924. — P. 187.

⁴³ Р.Ибрагимова, “Жанр научной фантастики в узбекской советской литературе”, Ташкент: Фан, 1987 г. С. 65, <https://fantlab.ru/edition210171>, мурожаат санаси 18.08.2021

⁴⁴Р.Иброҳимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012, 67-б.

кураш, мустақиллик, баҳт ҳақидағи ўйларни, виждон билан боғлиқ нұқталарни, аник фанлар, фалсафа, ижтимоий муаммолар билан боғлиқ чизгиларни ҳам ўрганады, бу унинг катта адабиётта дахлдорлигини яна бир бор исботлайды⁴⁵.

Диссертациянинг иккинчи боби “Инглиз ва ўзбек фантастик ҳикоячилиги ғоявий-фалсафий асосларининг қиёсий таҳлили” деб номланган бўлиб, унда фалсафийлик структуранинг доминант унсури сифатида фантастиканинг жанр хусусияти деб ҳисобланиши илгари сурлади. Бобнинг “Р. Бредбери ва Ҳ. Шайхов фантастик ҳикояларида эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги кураш масаласи” деб аталган биринчи фаслида фантастик ҳикоячиликнинг тарбиявий функцияси таҳлил қилинган. Бадиий адабиёт учун асрлар давомида марказий бўлиб келган масала – борлиқнинг дуалистик моҳиятини англаш ва англатишга интилиш, эзгулик ва ёвузлик ўртасидаги курашни ёритиш фантастик ҳикоянавислик, жумладан, Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ижодида марказий ўрин тутиши кўрсатиб берилган. Дунёни икки куч орасидаги кураш майдони сифатида кўриш Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов фантастик ҳикоялари учун муштарак бўлган нұқтадир.

Бу ўринда Р.Бредберининг “Қиёмат қойимда уйқу”⁴⁶ ва Ҳ.Шайховнинг “Тасодифий қўниш”⁴⁷ ҳикояларини қиёсий таҳлил қиласиз.Р.Бредберининг “Қиёмат қойимда уйқу” ҳикоясида бизнинг эътиборимизни тортадиган жиҳатлардан бири ёвузлик ўз моддий танасини йўқотгандан сўнг ҳам сайёра борлиғига сингиб яшашни давом эттирганлигидир. Адиб фазогирнинг ўзга сайёрада ухлаб қолмаслик учун саъй-ҳаракатини тасвиirlар экан, китоб образига мурожаат қиласи. Унинг уйғоқ туриш учун айнан Л.Толстойнинг шоҳ асари “Уруш ва тинчлик”ни ўқиши ҳам чукур рамзий маънога эга. “Тасодифий қўниш” ҳикоясида Ҳ.Шайхов ўз услугига содик қолган ҳолда фазогирларнинг фидойилиги, бирдамлиги, эзгуликнинг кучига урғу беради. Уларга номаълум махлук билан курашда роботнинг ўзини қурбон қилиши ҳам Ҳ.Шайховга ҳос бўлган илм-фаннинг инсон учун хизматига юқори баҳо беришнинг ифодасидир. Ҳ.Шайховга ҳос бўлган ва ҳикояда акс этган яна бир жиҳат унинг техник деталларга берган синчков муносабатидир. Р.Бредберининг ҳикоясида якка қолган фазогирнинг унга ёрдамга келган фазогирларнинг унинг англамаганлари оқибатида ҳалок бўлганини кўрсак, Ҳ.Шайховнинг ҳикоясида бир-бирини қўллай оладиган, керак бўлса жамоадоши учун ўз жонидан кечишга тайёр фазогирни кўрамиз. Ўз навбатида кенгроқ маънода бу Р.Бредберининг Америка жамиятига ҳос индивидуализмни ўз ҳикоясида тасвиirlагани сифатида кўрилса, Ҳ.Шайховнинг Шарққа ҳос бўлган жамоавий ҳаёт тарзини инсонларни сақлаб қолишида аҳамиятли эканига урғу бериши сифатида тушуниш мумкин.

Бобнинг иккинчи фасли “Р. Бредбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида фан-

⁴⁵Р.Иброхимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012, Б.68.

⁴⁶Р.Бредбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; С. 359-373

⁴⁷Шайхов Ҳ. ва Хабилов Т. «7-СЭР». Илмий фантастик қикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. Б.13-236.

техника тараққиётiga муносабат” деб аталган. Р. Бредбери тугалланган техник олий маълумотга эга бўлмаган ва ўзи ҳам шахсий ҳаётида техник воситалардан фойдаланишни сўймаган. Бундан фарқли равишда Ҳ. Шайхов олий маълумотли муҳандис бўлиб, шу соҳада маълум бир вақт фаолият ҳам юритган. Бунинг аҳамияти шундаки, уларнинг ҳикоялари композициясида Р. Бредберининг технологик деталларга чукур кириб кетмагани, Ҳ. Шайховнинг эса аксинча, техник деталлар ҳақида теран қалам тебратада олганини кўришимиз мумкин. Мисол тариқасида Р. Бредберининг “Пиёда”⁴⁸ ва Ҳ. Шайховнинг “7-СЭР”⁴⁹ ҳикояларини кўриб чиқамиз. Ривожланишнинг инсониятга таъсири натижада инсониятнинг руҳини йўқотиши жаноб Мид ва полиция машинасининг қарама-қаршилигига намоён бўлади. Р.Бредбери шу тарзда инсоният фақатгина техник тараққиётнинг асири бўлиб қолиш ачинарли тугаши мумкинлигидан огоҳлантиради. “7-СЭР”да эса биз Ҳ.Шайховнинг технологик тараққиётга бўлган муносабати Р.Брэдберидан фарқли равишда оптимистик руҳда эканлигини кўрамиз. “Пиёда”даги робот автоулов жаноб Мидни орқа ўриндиққа солиб, тутқинликка олиб кетади, уни нобуд қилади. Ҳ.Шайховнинг роботи эса аксинча инсониятни қутқариб қолиш учун ўзини қурбон қилади. Бунда биз Р.Брэдберининг технологик тараққиётнинг эҳтимолий салбий жиҳатларидан огоҳлантиришга интилганини кўрсак, Ҳ.Шайховнинг технологик тараққиётни жадаллаштириш лозим деган хуносасига гувоҳ бўламиз. “Агар биз илмий-фантастикада “физиклар” ва “лириклар” борлигини тан олсан, шубҳасиз, иккинчи йўналишнинг дарғаси Р. Брэдберидир”⁵⁰. Шу фикрни Ҳ.Шайхов ижодига нисбатан ҳам қўллар эканмиз биз унинг “физиклар” сафида бўлганини кўрамиз.

Бобнинг учинчи фасли “*P. Бредбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида ижтимоий-фалсафий мавзуларнинг ёритилиши*” деб номланган ва унда “Муз ва олов”⁵¹, “Бетонқориширгич”⁵², “Табассум”⁵³, “Олов ичидан чиқкан одам”⁵⁴ ҳикоялари қиёсий таҳлил қилинган. Жўмладан, “Муз ва олов” ва “Олов ичидан чиқкан одам” ҳикояларида муштарак чизгилар қаҳрамонлар исмидан тортиб, сюжет воқеаларининг маълум бир ўхшашликларигача бориб тақалади. “Олов ичидан чиқкан одам” ҳикоясида қаҳрамоннинг исми Нурбек, “Муз ва олов” ҳикояси қаҳрамонларидан бирининг исми эса Лайт (Light), яъни “нур”дир.

“Муз ва олов” ҳамда “Оловдан чиқкан одам” ҳикоялари негизида икки адабнинг ўзи яшаган жамият, уларни ўраб турган борлиқдан келиб чиқиб юритган ғояларини кузатиш мумкин. Р.Брэдберининг қаҳрамони Сим ўз

⁴⁸R.Bradbury, "The Pedestrian."Literature and the Writing Process. Ed. Elizabeth McMahan, et al. 2nd ed. New York: MacMillan, 1989. 104-06.

⁴⁹ШайховҲ. ваХабиловТ. «7-СЭР». Илмийфантастикҳикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. 5-136.

⁵⁰ Гансовский С. Итак, книга прочитана... // Стрела времени. - М., 1989. - С. 439-445.

⁵¹R.Bradbury, “Frost and Fire” short story, <https://raybradbury.ru/library/story/46/14/1/>(мурожаат санаси 22.08.2021й.)

⁵²Р.Бредбери (Библиотека современной фантастики, т.3), «451 по Фаренгейту, рассказы», Перевод с английского Н.Галь, Т.Шинкарь, «Молодая гвардия», 1965 г. С. 221-245

⁵³R.Bradbury, “The Smile”, short story, https://www.goodreads.com/book/show/120557.The_Smile (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

⁵⁴Ҳ.Шайхов, “Оловдан чиқкан одам” ҳикояси,<https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-olovdan-chiqliq-odam-hikoya/> мурожаат санаси 22.08.2021

қабиласи, жамияти вакиллари, ҳатто ўз севгилиси Лайтнинг эътиrozларига қарамасдан, ўз орзуси ва мақсади сари ҳаракатланади. Бунинг натижасида эса биз унинг ҳам ўз орзусига етгани ҳам жамиятнинг етакчиси даражасига чиққанини кўрамиз. Бу Америка жамияти учун хос бўлган индивидуализм ғоясининг яққол намунасидир. Ўз навбатида “Оловдан чиққан одам”даги Нурбек эса қабила оқсоқолининг буйругини бажармагани оқибатида жамиятдан қувилганини кўрамиз. Бу Шарқ халқларига хос бўлган жамоавийлик ғоясининг акс этиши дея ҳисоблашимиз мумкин. Қизифи, Нурбек ҳикоя сўнгида янги бир халқ, яъни яна бир жамоа яратиш хақида сўзлади. Айтиш мумкинки, Ҳ.Шайхов инсоннинг жамиятдаги ўрнини кўрсатишида бизнинг миллий урф-одатларимизга хос бўлган катталарга хурмат, жамоа манфаатларига риоя қилиш каби фикрларни ҳам илгари суради.

Р.Брэдбери ижодида Ғарбдаги “истеъмолчи жамият” (consumer society)ни танқид қилиш алоҳида ўрин тутади. Ўз навбатида, Ҳ.Шайхов яшаган жамият ҳали ўз тараққиёти бўйича истеъмолчи жамият мақомига эришмаган эди. Шу сабабдан ҳам унинг айниқса шўролар даврида яратилган ҳикояларида биз истеъмолчи жамият танқиди Р.Бредбери чалик ёрқин кўзга ташланмаслигини кузатамиз. Ҳ.Шайховнинг баъзи ҳикоялари, жумладан “Иблис билан мулоқот”да ҳам муаллиф моддият учун яшайдиган шахснинг тубанлигини очиб берган бўлса-да, биз унда Р.Брэдбери даражасидаги деталларнинг аниқлиги, танқиднинг сатирик даражага олиб чиқилишини кўрмаймиз. Шунингдек, Ҳ.Шайхов ҳикояларида биз ижтимоий фантастиканинг дистопия даражасига кўтарилиган намуналарини кузатмаймиз. Бунинг сабабини ҳам Ҳ.Шайхов кўп фантастик ҳикояларини шўролар даврида ижодга қўйилган турли чекловлар шароитида яратганида кўришимиз мумкин.

Диссертациянинг учинчи боби **“Фантастик образ яратиша ижодкорнинг бадиий маҳорати”** деб номланган. Бобнинг биринчи фасли “Инсон образи Р. Брэдбери ва Ҳ. Шайхов фантастик ҳикояларининг концептуал асоси сифатида” деб аталган бўлиб, унда адабиётшунослик назариясидаги энг муҳим тушунчалардан бири бўлган инсон концепциясининг бу икки адаб ижодида қандай акс этгани қиёсий таҳлил қилинган. Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ижодларида турли ғоялар, мавзулар, фалсафий қарашларни учратиш мумкин, бироқ ҳар икки ижодкор учун ҳам марказий мавзу бу – инсон ва унинг оламдаги ўрни масаласидир. Инсон образининг Р. Бредбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида акс этишини “Майн ёмғир шивалар...”⁵⁵, “Дўстимнинг кашфиёти”⁵⁶, “Эртага қиёмат”⁵⁷, “Иблис билан мулоқот”⁵⁸ ҳикоялари мисолида қиёсий таҳлил қилганмиз.

Р.Бредберини романтиклиги кўпинча у ўрганадиган мавзуларда юзага

⁵⁵Р.Бредбери, “Майн ёмғир шивалар...” ҳикояси, <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/rey-bredberi/rey-bredberi-mayin-yomgir-shivalar-hikoya/> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

⁵⁶Ҳ.Шайхов, “Дўстимнинг кашфиёти” ҳикояси, <https://yandex.ru/video/preview/?text=balancer-8080-BAL56512243584190> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

⁵⁷Р.Бредбери, “Эртага қиёмат” ҳикояси, <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/rey-bredberi/rej-bredberi-ertaga-iyomat-hikoya/> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

⁵⁸Ҳ.Шайхов, “Иблис билан мулоқот” ҳикояси, <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/hojiakbar-shayxov-ikki-hikoya.html> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

келган: инсон ҳаёти ва руҳсиз механизм ўртасидаги, ижодий шахс ва мослашувчан гуруҳ ўртасидаги, тасаввур ва ақл ўртасидаги, сезги ва мантиқ ўртасидаги, айб ва айбсизлик, ҳар бир инсон қалбидаги соя ва ёруғлик ўртасидаги зиддиятлар шулар жумласидандир. Унинг ҳикоялари шуни кўрсатадики, ушбу тўқнашувларнинг барчасида унинг қарашлари марказида машиналар эмас, балки инсонлар туради.

Худди шунингдек, Ҳ. Шайхов воқеалар само кемаларида, Галактиканинг турли бурчаклари, горлар, коинотда ёки Ер юзида содир бўлишидан қатъи назар, унда асосий концепция одам ва атрофимиздаги олам масаласи, инсониятнинг табиат учун масъуллиги, жавобгарлиги муаммолари ётади. У инсонни ақлли, зиёли, илмли бўлишга, ўз қадамларининг оқибатини чукур ҳис этишга чақиради. Ҳ. Шайхов учун марказий ғоявий асослардан бири Шарқ адабиётининг энг яхши анъаналари руҳида комил инсон образини яратишидир.

Бобнинг иккинчи фасли “*P. Бредбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида тақрорланиб келувчи образларда умумийлик ва ўзига хослик*” деб номланган. “Белгиланган вақт”⁵⁹, “Вельд”⁶⁰, “Бир кунда бутун ёз”⁶¹, “Марс, Фобос, Деймос ва Инсон” ҳикояси⁶² ва “Биринчи синов”⁶³ ҳикоялари асосида икки адаб фантастик ҳикояларида тақрорланиб келувчи болалар образини қиёсий таҳлил қилинган. Болалар образларини тасвирилашда Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов кўп жиҳатдан бир-бирларидан ажралиб туради. Ҳикояларнинг якуни ҳам шу ўзанда давом этиб, “Вельд” ва “Белгиланган вақт”да болалар ўз ота-онасини ҳалок этгани, “Биринчи синов”да эса Шаҳноза ота-онаси ва фазо кемасини асраб қола олгани баён этилади. Фарқли жиҳатларга қарамасдан таҳлил қилинган уч ҳикоя замирида ҳам асосий хуносада икки ижодкор муштарак бир чизгини юзага келтирганини кўрамиз. Агар, Р.Бредбери “одобни одобсиздан ўрган” тамойилида фарзандлар билан қандай муносабат қилинмаслиги кераклигини уқтирса, Ҳ.Шайхов фарзандлар билан қандай муносабат қилиш кераклигини илгари суради. Уларни бирлаштириб турган нуқта битта – фарзандга эътиборли бўлиш, унинг тарбияси, таълими, фикр ва ўйларига жиддий қараш лозим.

Р.Бредбери ва Ҳ.Шайховнинг фантастик ҳикояларида тақрорланиб келувчи асосий образлардан бири ўзга сайёраликлар образини биз “Улар қорачадан келган, тиллакўз эдилар”⁶⁴, “Номаълум одамлар”⁶⁵, “Умид

⁵⁹ Р.Бредбери (Библиотека современной фантастики, т.3), «451 по Фаренгейту, рассказы», Перевод с английского Н.Галь, Т.Шинкарь, «Молодая гвардия», 1965 г. С. 245-257

⁶⁰Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 533-548

⁶¹Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 390-395

⁶²Шайхов Ҳ. ва Хабилов Т. «7-СЭР». Илмий фантастик ҳикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. 33-516.

⁶³Ҳ.Шайхов, “Биринчи синов ҳикояси”,<https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-birinchisinov-hikoya/> (мурожаат санаси 26.12.2021)

⁶⁴Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 359-390

⁶⁵Ҳ. Шайхов. Рене жумбоги.Т., Шарқ. 2004. 5-бет.

сайёраси”⁶⁶, “Дархон қўшиқлари”⁶⁷ ҳикоялари асосида қиёсий таҳлил қиласиз. Р.Бредбери яратган ўзга сайёраликлар ҳар доим ҳам инсонлар учун мақбул бўлган ёқимли мавжудотлар эмас. Улар Ерликларни ўзларига қарам қилиш учун энг қабиҳ иш – болалардан босқин тайёрлаш учун фойдаланишдан ҳам тоймайдиган, ўзлари яшаб қолиш илинжида инсонни ҳалокатга етаклашга интилувчи маҳлуқотлардир. Ҳ.Шайховдан фарқли равища Р. Бредбери ўз фантастик ҳикоялари, айниқса, ўзга сайёраликлар образини яратиша “хоррор” элементларидан моҳирона фойдаланади. Ўзга сайёраликларнинг Ерга нисбатан душманлик қилиши мотиви орқали у ўқувчини сергакликка тортишга эришади. Бундан фарқли равища Ҳ.Шайхов фантастик ҳикояларидаги ўзга сайёраликлар одатда Ери босиб олиш, инсонларни қарам қилишни ўз олдиларига мақсад қилиб қўймаган. Ҳ.Шайховнинг инсон қаҳрамонлари одатда ўзга сайёраликлар билан юзма-юз келганда улар ўртасида дўстона муносабатлар ўрнатилгани қўзга ташланади. Улар одатда Ерликлардан кўра технологик, интеллектуал ва когнитив тараққиётда илгарилаб кетган ҳолда тасвирланади. Бироқ, Ҳ.Шайхов ўзга сайёраликларнинг бундай тараққиёти ҳар доим ҳам яхшиликка етакламагани ҳақида бонг ураг экан, энг аввало, инсониятни огоҳликка, атроф-муҳитга эҳтиёткор муносабатда бўлишга чақиради. Ўзга сайёраликлар образини яратиша ҳар икки ижодкорни ҳам бирлаштириб турган нуқта – шунчаки фантастик мавжудотлар ҳақида ўқувчини хабардор қилиш эмас, балки ўзга сайёраликлар образи орқали инсоннинг ўзига қўзгу тутишдир.

Бобнинг учинчи фасли “Р. Бредбери ва Ҳ. Шайховнинг характер яратиш маҳорати” деб номланган. Адабиётшуносликда характер тушунчаси муайян давр ва муҳит кишиларига хос энг муҳим умумий хусусиятлар билан алоҳида шахсга хос индивидуал хусусиятларни ўзида уйғун мужассам этган инсон образини англатади.⁶⁸ Ушбу икки адабнинг характер яратиш маҳоратини таҳлил қилиш учун биз “Момақалдироқ гумбурлади”⁶⁹ ҳикояси ва ундаги бош қаҳрамон Экельс образи ҳамда “Мутамах”⁷⁰ ҳикояси ва ундаги Нажот Оллоёр образини қўриб чиқамиз. Ушбу ҳикояларда Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов фантастик ҳикояларига хос бўлган барча жиҳатлар – ёвузлик ва эзгулик ўртасидаги кураш, муаллифларнинг илм-фан тараққиётига муносабати, ижтимоий-сиёсий ғоялари, фантастик элементдан моҳирона фойдаланиш, инсон образи ва унинг атроф-муҳит учун масъулияти масаласи каби мавзулар ўрин олган.

“Момақалдироқ гумбурлади” ҳикоясини Р.Бредберининг ғоявий, бадиий, сиёсий-ижтимоий манифести деб ҳисоблаш мумкин. Ундаги Экельс образи Р.Бредберига замондош бўлган Ғарб жамиятидаги қусурларни ўзида мужассам

⁶⁶“Сўнгги аждарнинг ҳалокати”: (Фантастик ҳикоялар), Тўпловчилар Т.Малик ва Р.Обидов – Т.: “Адабиёт ва санъат” нашриёти, 1985 й., Б. 3

⁶⁷ Шайхов Ҳ. В тот необычный день: Научно-фантастические повести и рассказы. / М.: Молодая гвардия. 1985. — (Библиотека советской фантастики.) — 256 стр.

⁶⁸Куронов Д. Адабиётшунослик луғати / Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. - Тошкент: Akademnashr, 2013. – б. 352.

⁶⁹Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 602-617

⁷⁰Ҳ.Шайхов, “Мутамах” <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-mutamax-hikoya/>

қилган характердир. Ҳикоя асосидаги “капалак эфекти” ҳодисаси эса ўқувчини хүшёрликка чақиради. Ҳикоядаги марказий масала, олам ва одам масаласидир. Бу жиҳатдан, Экельсда содир бўлган эврилиш – унинг ўз айбини англаб етгани ва жазони қабул қилишга тайёр тургани жуда муҳимдир.

“Мутамах” ҳикоясида биз Ҳ.Шайхов фантастик ҳикоянавислигининг типик жиҳатларини қузатишмиз мумкин. Нажот Оллоёр тимсолида Ҳ.Шайхов инсониятнинг умумлашган образини яратади. Одам ва унинг оламдаги ўрни, инсониятнинг табиат олдидағи масъулияти муаммолари ҳақида бош қотиришга ундейди. Ушбу ҳикояда муаллифнинг диний мотивларга алоҳида ўрин берганини таъкидлаш лозим. Бош қаҳрамоннинг исми ҳам бу жиҳатдан маълум бир рамзий маъно вазифасини бажаради. Нажот Оллоёр таклиф этган ечим сиёсий ирода (Ўзбекистон Президентининг қатъийлиги) ва илмий асослантириш (академик Холмуродовнинг фикрлари) орқали амалга оширилиши муваффақиятга олиб келганини кўрамиз. Бу жиҳатдан муаллиф илм-фан ва диний эътиқод бир-бирини инкор қилмайди, балки бир-бирини тўлдириши мумкин деган ғояни илгари сурганини кўриш мумкин.

Ушбу икки ҳикоя замирида Р. Бредбери ва Ҳ. Шайховнинг характер яратиш маҳоратлари яққол намоён бўлади. Ҳар икки ҳикоядаги қаҳрамонларнинг метамофорзаси, ўз хатоларидан чиқарган хulosалари ва кейинчалик қабул қилган қарорлари бу жиҳатдан жуда муҳим. Чунки, ҳар икки адабни бирлаштириб турган нуқта инсониятни қутқариш мумкин, деган ғоядир. Факат бунинг учун хатолардан тўғри хulosса қилиш, атроф-муҳит тақдири олдида ўз масъулияти, жавобгарлигини англаб этиш лозим. Экельс ва Нажот Оллоёр образлари бу жиҳатдан бу икки адабнинг кўплаб фантастик ҳикояларида тақрорланиб келган саволларга умумлашган жавоб берувчи характерлардир. Чунки, улар тимсолида биз бу икки буюк фанаст ёзувчиларнинг ўз олдиларига қўйган кўплаб ижодий, ғоявий, бадиий мақсадларининг ифодасини кўрамиз.

Шу нуқтаи назардан, Ҳ.Шайхов инсоният учун нажотни илм-фан тараққиёти, ундан унумли фойдаланиш, шунингдек, инсоннинг иродаси ва эътиқодида кўргани, Р.Брэдбери эса технологик тараққиётга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиб, нажотни энг аввало инсоннинг ўзидан, унинг ички дунёсидан ахтаргани ва тақдир олдида инсоннинг ожизлигини таъкидлаганини қайд этиш мумкин.

Р.Брэдберининг бадиий фалсафаси уч асосий нуқтага бориб тақалади деган фикр мавжуд: 1) Инсон ахлоқли бўлиши керак; 2) Инсон эркин бўлиши керак; 3) Инсон баҳтли бўлиши керак.⁷¹ Ўз навбатида биз Ҳ.Шайхов Шарқ фалсафаси, миллий анъаналар руҳидан келиб чиқсан ва унинг бадиий фалсафаси қуйидаги уч нуқтага бориб тақалади деб ҳисоблаймиз: 1) Инсон илмли бўлиши керак; 2) Инсон масъулиятли бўлиши керак; 3) Инсон эътиқодли бўлиши керак.

⁷¹ Пальцев Н. Вчитываясь в Рэя Брэдбери // Книжное обозрение. -1992.-№12.С.3

ХУЛОСА

1. Фантастиканинг илдизлари узоқ тарихга бориб тақалади, бироқ мазкур тушунча таърифи масаласида илмий доираларда яқдил қараш мавжуд эмаслиги туфайли фантастика бўйича комплекс таҳлиллар долзарблиги ва уни назарий англаш эҳтиёжи сақланиб қолмоқда. Бу масалада адабиётшуносликнинг алоҳида ўрни бор. Чунки фантастик онг айнан адабий обидаларда пайдо бўлган, унинг илдизлари қадимги эртак, мифлар, афсоналар, халқ оғзаки ижодига бориб тақалади.

2. Фантастиканинг жанр хусусиятларини ўрганишда қиёсий адабиётшунослик нуқтаи назаридан атамалар унификациясига эҳтиёж сезилади. Ўзбек ва рус тилидаги адабиётшунослик илмида қабул қилинган “фантастика” атамаси инглиз тилидаги “speculative fiction” атамасининг эквиваленти саналади. Фантастиканинг ичидаги ўнлаб йўналишларни классификациялаш ва тизимлаштириш вазифаси жуда долзарб. Фантастикага бадиий тизим сифатида ёндашиш мақсадга мувофиқ бўлиб, у илмий фантастика, фэнтези ва ижтимоий фантастика каби йўналишларни ўз ичига олади. Ўз навбатида илмий фантастика, фэнтези ва ижтимоий фантастика ўз ичидаги йўналишларга бўлиниб кетади.

3. Р.Бредбери ва Ҳ.Шайхов ижодларида турли ғоялар, мавзулар, фалсафий қарашларни учратиш мумкин, бироқ ҳар икки ижодкор учун ҳам марказий мавзу бу – инсон ва унинг оламдаги ўрни масаласидир. Р.Бредбери ва Ҳ.Шайховнинг илм-фан тараққиётига муносабати “аввал инсон, кейин технология” деган тамойилдан келиб чиқади. Бу шубҳасиз, икки адаб ижоднинг инсонпарварлик мотивлари билан муштарак тарзда суғорилганига бир мисол бўла олади. Р. Бредбери ва Ҳ.Шайховнинг фантастик ҳикояларида такрорланиб келувчи образлар қиёсий таҳлили шуни кўрсатадики, ҳар икки ижодкорни ҳам бирлаштириб турган нуқта – шунчаки фантастик ҳодисалар ёки мавжудотлар ҳақида ўқувчини хабардор қилиш эмас, балки ушбу образлар орқали инсоннинг ўзига кўзгу тутишдир.

4. Р.Бредбери учун илмий фантастиканинг қаттиқ чегараларни эътиборга олмаслик хос бўлса, Ҳ. Шайхов фантастик ҳикояларида деталларнинг илмий аниқлигига алоҳида эътибор қаратган. Ҳ. Шайховнинг фэнтезининг “хоррор” элементлари мавжуд ҳикояларида ҳам илмий-фантастикага хос бўлган аниқликни тарқ этмаган. Бу жиҳатни, шубҳасиз, Ҳ.Шайховнинг жанр ривожига киритган янгилиги, уни бойита олгани дея баҳолаш мумкин.

5. Р.Бредберининг новаторлиги унинг “даҳшат” (horror) фантастикасининг юмшоқ варианти – лирик фантастикани очиб берганидир. Адибнинг ғояси бўйича дунёнинг турли фалокатлари билан тўқнаш келганда, хавф-хатарни, қўрқувни енгигб ўта олиш инсон учун асосий вазифадир. Турли қийинчиликларга қарамай, энг муҳим қадрият ҳаётнинг ўзидир, унга оптимистик қараш Р.Бредбери бадиий оламининг энг муҳим жиҳатларидан биридир.

6. Ижодга қўйилган турли чекловларнинг йўқолиб бориши баробарида Ҳ.Шайхов ижодининг кейинги босқичларида фэнтези томонга қадам ташлаганини кўрамиз. Жумладан, бу адаб ижодида диний мотивлар ва

мистикага кенгроқ ўрин ажратила бошлангани билан диққатга сазовор. Бу ўзбек адабиётида содир бўлган умумий тенденциянинг бир бўллаги деб ҳисоблаш мумкин. Ҳ.Шайховнинг бундай ҳикояларида Р.Бредберида бўлгани сингари фантастик элемент жисмоний бўлмасдан у ўқувчини ҳикоялар қаҳрамонлари билан бирга инсон ичидағи психологик ўзгаришларни очишга чақиради.

7. Р.Брэдбери фантастик ҳикояларида Ғарб учун аъанавий бўлган индивидуализм ғоялари ва Ҳ.Шайхов асарларида Шарқ фалсафаси, миллий анъаналар руҳидан келиб чиқкан жамоавийлик ғояларини кузатамиз. Жумладан, Р.Брэдберининг бадиий фалсафасида инсон ахлоқли, эркин ва баҳтли бўлиши керак деган ғоя лейтмотив сифатида ўтганини таъкидлаш мумкин. Ҳ.Шайхов фантастик ҳикояларида эса у Шарқ фалсафаси, миллий анъаналар руҳидан келиб чиққани ва унинг бадиий фалсафаси асосида инсон илмли, масъулиятли ва эътиқодли бўлиши керак деган концептуал ғоя турганини кузатамиз. Р.Бредбери ҳикояларида “истеъмолчи жамият”нинг сатирик танқидини учратамиз. Гарчи, Ҳ.Шайхов ҳам моддиятга берилишининг салбий оқибатларидан огоҳлантирса-да, унинг ҳикояларида бу танқид сатирик даражага кўтаришмаган.

8. Инсониятнинг вайронкор табиати, келажак ҳақидаги хавотирли ўйлар ҳар икки адаб фантастикаси учун ҳам хосдир. Ҳ.Шайхов инсоният учун нажотни илм-фан тараққиёти, ундан унумли фойдаланиш, шунингдек, инсоннинг иродаси ва эътиқодида кўради. Р.Брэдбери эса технологик тараққиётга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиб, нажотни энг аввало инсоннинг ўзидан, унинг ички дунёсидан ахтаради, шунингдек, тақдир олдида инсоннинг ожизлигини таъкидлайди.

9. Р.Брэдбери ўз ижодида инглиз тилидаги бадиий адабиёт анъаналарини унинг асосий тенденцияларида давом эттиради: ижтимоий муаммоларга эътибор қаратиш; ҳаётга нисбатан фаол муносабатда бўлиш; кучли иродали шахсни идеаллаштириш; хавф-хатар, фалокатлар олдида инсониятнинг бирлаша олиши шулар жумласидандир. Ҳ.Шайхов ҳам ўз ижодида ўзбек адабиётининг энг яхши анъаналарини давом эттира олган: ҳикояларининг тарбиявийлиги, донишмандликка қулоқ солиш кераклиги, илмга бўлган интилиш, катта авлодга ҳурмат бажо келтириш шулар жумласидандир.

**ONE-TIME SCIENTIFIC COUNCIL UNDER THE SCIENTIFIC
COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.03/30.12.2019.Fil.19.01 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF
UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE NAMED AFTER ALISHER
NAVOI**

**TASHKENT STATE UNIVERSITY OF UZBEK LANGUAGE AND
LITERATURE NAMED AFTER ALISHER NAVOI**

OBIDJONOVA MASUMAKHON QOSIMJON QIZI

**ENGLISH AND UZBEK SPECULATIVE FICTION
SHORT STORIES: ORIGINAL AND COMMON TENDENCIES
(IN THE EXAMPLES OF RAY BRADBURY'S AND KHOJIAKBAR
SHAYKOV'S WORKS)**

10.00.06 – Comparative literature studies, comparative linguistics and translation studies

**DISSERTATION ABSTRACT
of the Doctor of Philosophy (PhD) on philological sciences**

The theme of doctoral (PhD) thesis was registered by the Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under B2020.2.PhD/Fil1305.

Doctoral thesis was completed at the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

Dissertation abstract is placed on the web site of the Scientific Council (www.navoiy-uni.uz) and educational informational portal of «Ziyonet» (www.ziyonet.uz) in three languages (Uzbek, English and Russian (resume).

Scientific supervisor: **Sirojiddinov Shukhrat Samariddinovich**
Doctor of Philological Sciences, Professor

Official opponents: **Musurmonov Erkin Rabbimovich**
Doctor of Philological Sciences, Professor

Mamarasulova Gulnoz Abduqosimovna
Doctor of Philosophy on Philological Sciences (PhD)

Leading organization: **Namangan State University**

Dissertation defense will be held at the meeting of the One-time Scientific Council under the Scientific Council DSc.27.06.2017.Fil.19.01 at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi at _____ o'clock on "_____" 2022 year. (Address: 100100, Tashkent, Yusuf Khos Hojib street, 103) Tel.: (99871) 281-45-11; email: info@navoiy.uni.uz.

The dissertation can be found at the Information Resource Center of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi (registered by _____). (Address: 100100, Tashkent, Yusuf Khos Hojib Street, 103. Tel.: (99871) 281-45-11.

Dissertation abstract was distributed on "_____" 2022 year.
(Registry Protocol Note № _____ on "_____" 2022 year).

N.Z.Normurodova

Chairwoman of the One-time
Scientific Council under the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

K.U.Pardayev

Scientific Secretary of the One-time
Scientific Council under the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

S.Kh.Muhamedova

Chairwoman of the Scientific Seminar
at the One-time Scientific Council under the
Scientific Council awarding Scientific degrees,
Doctor of Philological Sciences, Professor

INTRODUCTION (the abstract of the (PhD) dissertation)

Relevance and necessity of the research topic. Speculative fiction, with its roots in the distant past, mythology and folklore, plays an important role in the development of civilization, culture and literature of the peoples of the world. Along with the development over the centuries, speculative fiction has earned a new level, modern form and content in line with scientific and technological progress, and the study of literary works on speculative fiction, using it in raising the enlightenment and spirituality of society remains an urgent task.

One of the main scientific problems in world literature studies is the need to research the common and original aspects of works of writers from different nations and literary processes through a comparative analysis. In the era of modern globalization, and age of information technologies, the disappearance of the boundaries of the literary process and the intensification of literary interaction, the need for a fundamental, comprehensive study of this scientific problem is growing. Although world literary studies researchers have made some progress in studying the works of writers in the genre of speculative fiction, comparativists have not done enough research on topical issues such as the poetics, evolution, common and original tendencies in works created by speculative fiction short story writers. The same can be said about the lack of comparative analysis of Ray Bradbury's and Khojiakbar Shaykhov's short stories.

In the past, Uzbek literature studies was dominated by the research of writers' works, mainly from the ideological positions, and only in Independence period we have been able to comparatively study works of Western authors through the paradigms of literary influence and originality. It is also true that there are many topics awaiting researchers in this regard. As the head of our state rightly noted, "Study and promotion of modern Uzbek ... literature at the international level, analyzing this multifaceted topic in close connection with the most important processes taking place in the world literary space today, drawing the necessary scientific and practical conclusions, defining our future tasks in this regard are of great importance"⁷². The importance of speculative fiction storytelling – a new genre, which emerged in our country in the late 60s and early 70s of the twentieth century, the need to analyze and understand its artistic, poetic, social features is growing, especially, in recent years. This is because the artistic understanding of the tasks and problems facing humanity in the age of scientific development and information technology is manifested in many ways in speculative fiction storytelling. In this regard, there is a great need for a comparative analysis of the works of Khojiakbar Shaykhov, one of the founders of speculative fiction in modern Uzbek literature, and short stories of Ray Bradbury, a world-renowned creator of speculative fiction. The abovementioned ideas are a confirmation of the relevance of this dissertation topic.

The thesis serves to some extent to carry out tasks specified in some

⁷² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг «Ўзбек мумтоз ва замонавий адабиётини халқаро миқёсда ўрганиш ва тарғиб қилишнинг долзарб масалалари» мавзусидаги халқаро конференция иштирокчиларига йўллаган табриги // Халқ сўзи, 2018 йил 8 август

normative-legal acts related to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 No UP-4797 «On the establishment of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi», Decree of the President dated February 7, 2017 No PF-4947 “On the Strategy of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan, Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 17, 2017 N PP-2789 «On measures of further improvement of the activities of organizing scientific researches, management and financing of the Academy of Sciences», Resolution of the Cabinet of Ministers dated February 16 No F-124 “On organising a conference on study and propaganda of Uzbek classic and modern literature at an international level” and other tasks determined in normative-legal acts related to the research area.

Relevant research priority areas of science and developing technology of the Republic. The dissertation research was carried out in accordance with the priority area of development of science and technology in the Republic of Uzbekistan I. «Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of the information society and democratic state, development of innovative economy».

Degree of scientific exploration of the topic. A number of former Soviet-era literary critics, including K. Andreev, E. Brandis, V. Bugrov, A.Gromova, V.Dmitrevskiy, A.Evdokimov, Yu. Kagarlitskiy, B. Lyapunov, S. Nikolskiy, R. Nudelman, A.Osipov, V.Revich, Yu.Lotman, A.Kubatiev and others contributed to the theory of speculative fiction⁷³. The monographs of E.Neelov⁷⁴ and T.Chernysheva⁷⁵ are important as works on determining the genesis of speculative fiction and its concepts in the general literary and historical context.

Among research papers written on the theoretical foundations of speculative fiction in English theoretical views of such scholars as Ts. Todorov, R. Jackson, K. Brook-Rose, K.N. Manlow, K. Hume, M. Bould, D. Duff, R. Matthews, H.B. Monleon, M.B.Timn, J.Derida, D.Suvin, D.Ketterer can be noted⁷⁶. Special mention should be made of the work of J.F. Clute, a researcher who has a special place in

⁷³Балашова Т.А., автореф.дисс. кандидата фил.наук по теме «Художественные особенности серьезно-смеховой фантастики: На материале научно-фантастического романа Великобритании», 2003.

⁷⁴Е.Нёлов, Волшебно-сказочные корни научной фантастики, Издательство ЛГУ им. А. А. Жданова, 1986.

⁷⁵ Т.Чернышева, Природа фантастики, Издательство Иркутского университета, 1985

⁷⁶Bould, Mark. ‘The Dreadful Credibility of Absurd Things: A Tendency in Fantasy Theory.’ Historical Materialism. 4 (2002): 51-88; Brooke-Rose, Christine. A Rhetoric of the Unreal: Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic. Cambridge: Cambridge University Press: 1981.; Duff, David, ed. Modern Genre Theory. Harlow: Longman, 2000; Derrida, Jacques. ‘The Law of Genre.’Modern Genre Theory.Ed. David Duff. Harlow: Longman, 2000. 219-231.; Eliade, Mircea. Myth and Reality. London: George Allen & Unwin Ltd, 1964.;Hume, Kathryn. Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York: Methuen, 1984.;Jackson, Rosemary. Fantasy: The Literature of Subversion. London: Methuen, 1981.;Manlove, C. N. From Alice to Harry Potter: Children’s Fantasy in England. Christchurch: Cyberditions, 2003. -Manlove, C. N. Modern Fantasy: Five Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. -Manlove, C. N. The Fantasy Literature of England. Basingstoke: Palgrave, 1999. -Manlove, C. N. The Impulse of Fantasy Literature. London: The Macmillan Press, 1983.; Monleón, José B. A Specter is Haunting Europe: A Sociohistorical Approach to the Fantastic. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990.;Mathews, Richard. Fantasy: The Liberation of Imagination. New York: Routledge, 2002.; Suvin, Darko. ‘Considering the Sense of “Fantasy” or “Fantastic Fiction”: An Effusion.’ Extrapolation; Fall 2000; 41, 3. 209-247; Todorov, Tzvetan. The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre. Ithaca: Cornell University press, 1975. -Tymn, Marshall B, et al. Fantasy Literature: A Core Collection And Reference Guide. New York: R.R. Bowker Co., 1978.;Ketterer David. The Apocalyptic Imagination, Science Fiction and American Literature // Science Fiction. A Collection of Critical Essays. -Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs. New Jersey. 1976. - P. 147-155.

modern world speculative fiction studies⁷⁷.

R. Bradbury's works, in particular, his short stories have been widely studied by world literary critics. In particular, researches of such scientists as M. Mengelling, D. Mogen, A. Sullivan, U. Tupons, S. Ueller, D. Wott, R. Reyd, U. Nolan, S. U. Pell, V. Revich, E. Sibirtseva, A. Makarova, N. Bochkareva, N. Markina, V. Novikova can be mentioned⁷⁸.

At the same time, a Norwegian scholar Svein Angelsker and Turkish scholar Sheyma Karaca Kujuk's theoretical views⁷⁹ on the subject written in English were also discussed during this study. Ray Bradbury's work, "Zen in art of writing", is also important in the analysis of the speculative fiction genre, particularly the theoretical foundations of his works⁸⁰.

Among the assessments of Khojiakbar Shaykhov's works, there is no doubt that the views of the famous Uzbek literary critic Ozod Sharofiddinov stand out⁸¹. In turn, the contribution of Uzbek scholar Rano Ibrahimova to speculative fiction studies should be noted among the research on the subject in Uzbek literature⁸². In the scientific works of R. Ibragimova can be found not only general theoretical views

⁷⁷Look at the Evidence: Essays and Reviews (New York: Serconia Press, 1996) [nonfiction: coll: book is dated 1995: hb/Judith Clute]; The Book of End Times: Grappling with the Millennium (New York: HarperPrism, 1999)[nonfiction: tie to the Television series universe: Millennium: hb/Hotfoot]; Scores: Reviews 1993-2003 (Harold Wood, Essex: Beccon Publications, 2003) [nonfiction: coll: hb/Judith Clute]; The Darkening Garden: A Short Lexicon of Horror (Seattle, Washington: Payseur and Schmidt, 2006) [nonfiction: illus/various artists: hb/Jason Van Hollander]; Fustian (Merion Station, Pennsylvania: Magic Pen Studio, 2006) with Jason Van Hollander [nonfiction: chap: interview: pb/Jason Van Hollander]; Canary Fever: Reviews (Harold Wood, Essex: Beccon Publications, 2009) [nonfiction: coll: hb/Judith Clute]; Pardon This Intrusion: Fantastika in the World Storm (Harold Wood, Essex: Beccon Publications, 2011) [nonfiction: coll: pb/Judith Clute]

⁷⁸Mengeling M.E. Ray Bradbury's Dandelion Wine: Themes, Sources and Style // English Journal. Chicago. - Oct. 1971. - Vol. 60. - P. 877-887.; Mengeling. Marvin E. The Machineries of Joy and Despair // Ray Bradbury / Ed. by Greenberg M., Olander L. NY, 1980. - P. 84-109. ; Pell, Sarah-Warner J. Style Is the Man: Imagery in Bradbury's Fiction / Sarah-Warner J. Pell // Ray Bradbury / ed. by M. H. Greenberg and J. D. Olander. -N. Y. : Taplinger, 1980. - P. 180-194.; Mogen D. Ray Bradbury. Boston: Twayne, 1986. -186 p.; Olander J., Greenberg M.H., ed. Ray Bradbury. NY: Taplinger. -248 p.; Sullivan A.T. Ray Bradbury and Fantasy // English Journal. -Chicago. -Dec. 1972. - Vol. 61.-P. 1309-1312.; Weller, S. Ray Bradbury: The Art of Fiction / Sam Weller // The Paris Review. - 2010. - № 203. - P. 65-103.; Nolan, W. F. The Ray Bradbury Companion: A Life and Career History, Photolog, and Comprehensive Checklist of Writings / William F. Nolan. -Farmington Hills : Gale Research, 1975. - 339 p.; Touponce, W. F. Naming the Unnamable: Ray Bradbury and the FantasticAfter Freud / William F. Touponce. - Borgo Press, 1999. - 327 p.; Touponce W.F. Ray Bradbury and the Poetics of Reverie: Fantasy, science fiction and the Reader. Ann Arbor (Mich.): UMI Research Press; -cop. 1984.-131 p.; Watt Donald. Burning Bright: "Fahrenheit 451" as Symbolic Dystopia // Ray Bradbury / Ed. By M.H.Greenberg and J.D.Olander. -NY: Taplinger publ. co, 1980. P. 195-213.; Reid, R. A. Ray Bradbury: A Critical Companion / Robin A. Reid. -Westport : Greenwood, 2000. - 152 p.; Ревич, Вс. Любовь и ненависть Рэя Брэдбери // Память человечества. — М.: Книга, 1981.; Е.И.Сибирцева, «Мир машин и мир людей в рассказах Рэя Брэдбери», Вестник Краунц, №1 (23), 2014 г., А.Макарова, Н.С.Бочкарева, «Тема технического прогресса в рассказе Рэя Брэдбери «Вельд», 2008 г.; Маркина Н.В., «Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство», дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., 222 с.; Новикова В.Г., «Фантастическая новелла Рэя Брэдбери»: дисс. канд.фил.наук, Нижний Новгород, 1992 г., 182 с.

⁷⁹Ş.K.Kucuk, "Fantastic and science fictional elements in Ray Bradbury's stories", Master's thesis, the university of Yüzüncü yıl, Institute of social sciences, Van, Turkey, 2013.; Svein Angelskår, "Policing Fantasy: Problems of Genre in Fantasy Literature", the University of Oslo, 2005.

⁸⁰R.Bradbury, "Zen in the art of writing", Joshua Odell Editions, Santa Barbara, 1996, ISBN 1-877741-09-4

⁸¹Х.Шайхов, Туташ оламлар; Икки жаҳон овораси: Илмий-фантастик романлар/Сўз боши: О. Шарафиддинов. — Т.: «Шарқ», 2001.—3846.

⁸²«Пути формирования и развития узбекской научной фантастики»: Автореф. дис.... канд. филол. наук. - Ташкент, 1980; «Жанр научной фантастики в узбекской советской литературе»: Моногр. - Ташкент: Фан, 1987. - 94 с.; Докторская диссертация "Проблемы развития узбекской фантастики", Т., 2003 г.<http://www.fantastika3000.ru/critics/i/ibragimo.r/ibragimo.htm>; мурожаат санаси 18.08.2021

on speculative fiction, but also research on common lines in the works of R.Bradbury and Kh.Shaykhov⁸³. It is also worth noting the scientific research of A.Abdiev⁸⁴, D.Nasriddinov⁸⁵, R.Akhmedov⁸⁶, F.Salaev⁸⁷. It is also worth mentioning the dissertation research of U.Kuchimov on “The concept of artistic psychology in science fiction (on the example of the works of Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov)”⁸⁸ It should be noted that this dissertation of U. Kuchimov differs fundamentally from our dissertation in terms of the purpose, object, subject, practical results of research⁸⁹.

The above-mentioned research has a great deal of factual and theoretical-analytical material and provides valuable scientific conclusions about speculative fiction and the role of short stories in it. However, in Uzbek literature, English and Uzbek speculative fiction, its common and original tendencies, in particular, short stories of an American writer Ray Bradbury and Uzbek writer Khojiakbar Shaykhov, have not been systematically, fundamentally, comprehensively analyzed. This scientific work is the first research in this field.

Relevance of the dissertation research with the plans of the scientific-research works of the higher education. The dissertation was carried out on the within the framework of the research project of the Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature on OT-Ф1-030 “Creating a multivolume (7 volumes) monography “History of Uzbek literature”.

The aim of the research is to reveal the original and common tendencies in English and Uzbek speculative fiction through the example of short stories by Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov.

Research objectives:

to reveal the different aspects and common roots of the concepts of science fiction, fantasy and social speculative fiction;

to determine principles of artistic depiction in speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov, similarities and differences, identification of the factors that led to them;

to analyse of the originality and commonalities in the composition and plot of the speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov, their

⁸³Р.Иброхимова, «Фантастикада анъана ва адабий таъсир масаласи», «Жаҳон адабиёти» журнали, 2003 й., 8-сон; Р.Иброхимова, «Жаҳон адабиёти ва фантастика», «Жаҳон адабиёти» журнали, 2002, 10-сон; Раъно Иброҳимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012.

⁸⁴А.И.Абдиев, «Зарождение и формирование научно-фантастического жанра в каракалпакской литературе», автореф.дисс. кандидата фил.наук., 1995 г.

⁸⁵Д.Насриддинов, «Фэнтези ва фантастик асарлар микроолами», «Ўзбекистонда хорижий тиллар» илмий-методик электрон журнал, № 4/2019.

⁸⁶Р.Ахмедов, «Традиции научной фантастики, фэнтези и альтернативной истории в узбекской литературе», <https://sci-article.ru/stat.php?i=1453489054>; «Характерные черты узбекской фантастической литературы»https://www.researchgate.net/publication/343099126_Harakternye_certy_uzbekskoj_fantasticeskoj_literatury_Zurnal_APGiEN; мурожаат санаси 18.08.2021

⁸⁷Электрон манба: <http://cheloveknauka.com/problemy-cheloveka-i-prirody-v-sovremennoy-uzbekskoy-nauchno-fantasticheskoy-literature>, мурожаат санаси 18.08.2021.

⁸⁸ У.К.Кўчимов, “Фантастик асарларда бадиий психологизм концепцияси (Рэй Брэдбери ва Ҳожиакбар Шайхов ижоди мисолида)”, Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати, Тошкент, 2021 й., 54 б.

⁸⁹Ўша манба, Б.5-6

literary skills;

to describe the authors' artistic-aesthetic, philosophical-ethical views through a comparative analysis of the leading characters in the speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov;

to substantiate that Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov have taken the tradition of writing speculative fiction short stories to a new level.

The object of research consisted of various collections of short stories by Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov.

The subject of the study is a comparative analysis of the original and common aspects in the speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov.

Research methods. The dissertation used cultural-historical, descriptive, systematic approach, comparative-typological method, methods of literary analysis of the text.

The scientific novelty of the research consists of the following:

The originality and commonalities of the stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov have been identified, the literary continuity of the speculative fiction genre and the direct connection of the authors' work with changes in philosophical and aesthetic views at different times have been proved;

Based on the comparative results of the stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov, it is determined that the genre of speculative fiction ("fantastika") is a metagenre concept in relation to science fiction and fantasy;

Short stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov reveal that the main common tendency of English and Uzbek fiction is the ideas of humanity, enlightenment, honesty, kindness, the roots of Uzbek fiction are based on distant literary traditions;

Based on a comparative analysis of the stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov, it is proved that the original trends in science fiction, fantasy and social speculative fiction are reflected in the attitude to the development of science, "consumer society", individualism and collectivistic way of life.

The practical results of the research are as follows:

It is substantiated that a comparative analysis of speculative fiction storytelling on the basis of a systematic approach takes literary studies to a new level;

It is disclosed that there is a need for unification of terms, which has huge practical significance for comparative studies;

The common and original tendencies of English and Uzbek speculative fiction are revealed on the example of R. Bradbury's and Kh.Shaykhov's short stories.

The authenticity of research results is determined by the fact that the research is based on the latest scientific achievements and reliable sources, conclusions are made through analytical methods such as comparative, cultural-historical, descriptive, systematic approach, scientific novelty and theoretical conclusions are put into practice.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the results of the research is determined by the correct interpretation of the original and common tendencies in English language and Uzbek speculative fiction, the enrichment of literary theory in the genre of speculative fiction, as well

as the scientific and theoretical basis for determining the laws of development of Uzbek speculative fiction.

The practical significance of the research results are seen in a deeper understanding of the speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov, a broader coverage of the enlightenment and aesthetic ideology of the great writers, as well as the creation of textbooks and manuals on comparative studies, literary history and literary theory.

Implementation of the research results. Based on the scientific results of the study of original and common tendencies in English and Uzbek speculative fiction: PZ-20170926459 “History of Navoi Studies (XX - XXI centuries)” (2018-2020) in the practical project (Handbook of Alisher Navoi Tashkent State University of Uzbek Language and Literature, February 7, 2022, №01/6-206) was enriched from the scientific conclusions on the roots, evolution, history of speculative fiction and that legacy of Alisher Navoi in this way, along with many other literary trends, contributed to the roots of Uzbek speculative fiction. As a result, the project is enriched with examples of the use of a fantastic element in the genesis of Uzbek speculative fiction in Alisher Navoi’s “Khamsa”, including the epics “Farhod and Shirin”, “Sab’ai Sayyar”, “Saddi Iskandariy”;

Scientific conclusions on current problems of modern comparative literary studies, main priorities and innovative methods of analysis, as well as the roots of speculative fiction in folklore, in particular, the tradition of using the element of speculative fiction in Uzbek literature to the mythology of Turkic peoples were used in a practical project PZ-20170927147 “The research of Turkic written sources from ancient times to XIII century” (2017-2020) (reference letter of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi, February 7, 2022, №01 / 6-205). As a result, the project is enriched with theoretical insights into the genre features of speculative fiction, and scientific information about the place of folk traditions in the genesis of speculative fiction;

Scientific conclusions, regarding the fact that one of the philosophical and aesthetic features of the poetics of the speculative fiction short stories of Ray Bradbury and Khojiakbar Shaykhov is the commonality of literature, culture and ethics, were used preparation of points of “Taqdimot” show aired on “O’zbekiston tarixi” telechannel (Reference No. 063/350 dated 11 February 2022). As a result, the demonstration materials are enriched with information of aesthetic and didactic significance in the works of the writers.

Approbation of research results. The results of this research were discussed at 3 international and 2 national conferences.

Publication of research results. 11 scientific papers on the topic of the dissertation were published, including 6 articles in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, 2 of which were published in foreign journals.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a list of references. The total volume is 148 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introductory part substantiates the relevance and necessity of the dissertation topic, demonstrates its conformity with the priorities of the development of science and technology of the republic, discloses the degree of exploration of the problem, determines the aims and tasks, object and subject of research, narrates on the methods used in the research, the scientific novelty and practical significance of the research, describes the reliability, scientific and practical significance of the obtained results, informs about implementation of the results into practice, approbation, the published works and dissertation structure.

First chapter of the dissertation under the title “**The problem of literary influence in the context of speculative fiction: scientific and theoretical analysis**” analyses scientific and theoretical problems regarding the speculative fiction genre. In the first paragraph of the chapter titled “*Concept, genre specifics and scientific-theoretical criteria of speculative fiction*” the author supports the position “speculative fiction is a specific mean of world view and literary thinking”⁹⁰ and analyses the concept, genesis, and evolution of speculative fiction.

In this regard, supporting the ideas of Yu.S.Smelkov⁹¹, A.Vozdvijenskaya⁹², V.G.Novikova⁹³, A.Companon⁹⁴, S.Angelskå⁹⁵, who indentified speculative fiction as a literary phenomenon wider than strict borders of a certain genre, we put forward that it is a literary system, including various genres.

There is a consensus among scientists that there should be a “fantastic element”⁹⁶ in a literary piece in differentiating speculative fiction from other types literature⁹⁷. The main theoretical problem occurs around how to identify “fantastic

⁹⁰Маркина Н.В., “Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство”, автореф. дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., С.5.

⁹¹СмелковЮ. Мирдетства: (отворчествеР.Брэдбери) // Семьяишкола. 1968. - №12. - С. 44-45.

⁹²Воздвиженская А. Продолжая споры о фантастике // Вопросы литературы. 1981. - №8. - С. 200-212.

⁹³Новикова В.Г. Фантастическая новелла Р.Брэдбери. Автореф. канд. филолог, наук. Нижний Новгород. - 1992. -17 с.

⁹⁴Компаньон А. Демон теории. Литература и здравый смысл. -М., 2001.-334 с.

⁹⁵S.Angelskå, ‘Policing Fantasy: Problems of Genre in Fantasy Literature’, the University of Oslo, 2005.

⁹⁶Ревич, Вс. Любовь и ненависть Рэя Брэдбери // Память человечества. — М.: Книга, 1981.; Е.И.Сибирцева, “Мир машин и мир людей в рассказах Рэя Бредбери”, Вестник Краунц, №1 (23), 2014 г., А.Макарова, Н.С.Бочкирева, “Тема технического прогресса в рассказе Рэя Бредбери “Вельд”, 2008 г.; Маркина Н.В., “Художественный мир Рэя Брэдбери: традиции новаторство”, дисс.канд.фил.наук.: 10.03.01, Самара, 2006 г., 222 с.; Новикова В.Г., “Фантастическая новелла Рэя Бредбери”: дисс. канд.фил.наук, Нижний Новгород, 1992 г., 182 с.

⁹⁷Bould, Mark. ‘The Dreadful Credibility of Absurd Things: A Tendency in Fantasy Theory.’ Historical Materialism. 4 (2002): 51-88; Brooke-Rose, Christine. A Rhetoric of the Unreal: Studies in Narrative and Structure, Especially of the Fantastic. Cambridge: Cambridge University Press: 1981.; Duff, David, ed. Modern Genre Theory. Harlow: Longman, 2000; Derrida, Jacques. ‘The Law of Genre.’Modern Genre Theory.Ed. David Duff. Harlow: Longman, 2000. 219-231.; Eliade, Mircea.Myth and Reality. London: George Allen & Unwin Ltd, 1964.;Hume, Kathryn. Fantasy and Mimesis: Responses to Reality in Western Literature. New York: Methuen, 1984.;Jackson, Rosemary. Fantasy: The Literature of Subversion. London: Methuen, 1981.;Manlove, C. N. From Alice to Harry Potter: Children’s Fantasy in England. Christchurch: Cybereditions, 2003. -Manlove, C. N. Modern Fantasy: Five Studies. Cambridge: Cambridge University Press, 1975. -Manlove, C. N. The Fantasy Literature of England. Basingstoke: Palgrave, 1999. -Manlove, C. N. The Impulse of Fantasy Literature. London: The Macmillan Press, 1983.; Monleón, José B. A Specter is Haunting Europe: A Sociohistorical Approach to the Fantastic. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990.;Mathews, Richard. Fantasy: The Liberation of Imagination. New York: Routledge, 2002.; Suvin, Darko. ‘Considering the Sense of “Fantasy” or “Fantastic Fiction”: An Effusion.’ Extrapolation; Fall 2000; 41, 3. 209-247

element”⁹⁸ in a literary piece of work⁹⁹. Here we should note that some Uzbek literary scientists tend to use the term “fantastika” as a common description for both “science fiction” and “fantasy” genres¹⁰⁰. At the same time, some Uzbek researchers are putting forward ideas directed at differentiating common and specific aspects of “fantastika” and “fantasy”¹⁰¹.

Our analysis allows us to formulate the following ideas. The first condition of speculative fiction (“fantastika”) is the presence of a “fantastic element” in the work, but the mere presence of a “fantastic” element does not mean that this or that work is related to speculative fiction; an literary phenomenon that is on the border of a “supernatural” and a “miraculous” and creates the effect of “hesitation” in the reader is “fantastic”; the category of “impossibility” is a key concept in the understanding speculative fiction; speculative fiction moves on the edge of reality and non-reality, to understand speculative fiction, we have to study its relationship with reality; speculative fiction serves as a literary system that includes distinct genres such as fantasy, science fiction, and social fiction; the presence of literary, poetic value in a work is of special importance (popular scientific publications cannot be speculative fiction).

Speculative fiction is a literary system that is a product of the imagination, moving within the context of reality using supernatural and miraculous elements, containing genres that are impossible in the existing space and time, creating the effect of hesitation and wonder in the reader. The criteria of speculative fiction are: literary value; fantastic element; philosophy; “hesitation”/“surprise” effect; moving within the boundaries of reality; science; fantasy.

Depending on the predominance of a particular aesthetic feature, the following types can be distinguished in speculative fiction: a) Science fiction describes a reality created through artistic imagination, which goes beyond the scientific knowledge that surrounds the reader. In science fiction a plot is built with a focus on credibility; b) social speculative fiction (utopia/anti-utopia/dystopia) subordinates a plot based on science fiction to the task of telling or warning the reader about a possible future social system; c) fantasy is based on the principle of free, unrestricted (like a dream) imagination, which creates an entirely new structure in which there is no logical basis. The dominant aesthetic element here is that described phenomenon shoul be supernatural, miraculous, and in fact impossible.

Picture 1. Speculative fiction as a literary system

⁹⁸Seyma Karaca Kucuk, “Fantastic and science fictional elements in Ray Bradbury’s stories”, Master’s thesis, the university of Yüzüncü yil, Institute of social sciences, Van, Turkey, 2013, P. 1

⁹⁹Tz.Todorov, The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre. Ithaca: Cornell University press, 1975. P. 25; 31.

¹⁰⁰Р.Иброҳимова, “Жаҳон адабиёти ва фантастика”, «Жаҳон адабиёти» журнали, 2002, 10-сон

¹⁰¹Д.Насриддинов, “Фэнтези ва фантастик асарлар микроолами”, “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнал, № 4/2019

Speculative Fiction

The second paragraph of the chapter is titled “*Genesis and evolution of speculative fiction*”. The roots of modern speculative fiction storytelling in literature go back to one of the most ancient traditions, the fairy tales about supernatural forces¹⁰². Modern speculative fiction uses myths, legends, parables, structures¹⁰³, motifs, and other supernatural characteristics from earlier periods¹⁰⁴. During the development of artistic thinking, the role and significance of speculative fiction, its functions change. The understanding of speculative fiction as a conditional imagery and an artistic leverage emerges¹⁰⁵.

The moral, aesthetic, structural basis of his fantasy is myth¹⁰⁶, and at the heart of its plot lies irrationalism¹⁰⁷. In turn, along with other fantastic genres, the mythological consciousness that created national epics, legends, and myths is also the root of science fiction¹⁰⁸. Ancient works that reflect elements of science fiction include the epic Gilgamesh, the Greek myth of Daedalus, and Lucian's “True History” about flying to the Moon. Jonathan Swift, Mary Shelley, Edgar Allan Poe, Herbert Wells, and Jules Verne also contributed to the development of the genre, mixing facts and textures through the most common method of fiction - “falsifying the truth” and creating a fantastic effect¹⁰⁹.

Science fiction was born as a synthesis of humanities and techno-scientific views, and it can be said that the need for a social understanding of the achievements of science led to this synthesis¹¹⁰. Fantasy and science fiction have common characteristics due to their relationship to reality, but the differences between them should not be overlooked either. Science fiction also stems from the “impossible”

¹⁰²Nikolajeva, Maria. "Fairy Tale and Fantasy: From Archaic to Postmodern." *Marvels& Tales: Journal of Fairy Tale Studies* 17.1 (2003): 138-156.

¹⁰³Х.Шайхов, Туташ оламлар; Икки жаҳон овораси: Илмий-фантастик романлар/Сўз боши: О. Шарафиддинов. — Т.: «Шарқ», 2001.—3846.

¹⁰⁴Swinfen, Ann. *In Defense of Fantasy: A Study of the Genre in English and American Literature since 1945*. London: Routledge, 1984.

¹⁰⁵Куронов Д. Адабиётшунослик луғати / Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. - Тошкент: Akademnashr, 2013. – б. 343.

¹⁰⁶Терин В. П. Электронное мифотворчество для всех // Мир психологии. М., 2003. № 3.

¹⁰⁷Tolkien, Letters, pp. 220, 239, 244, 283, 375–6.

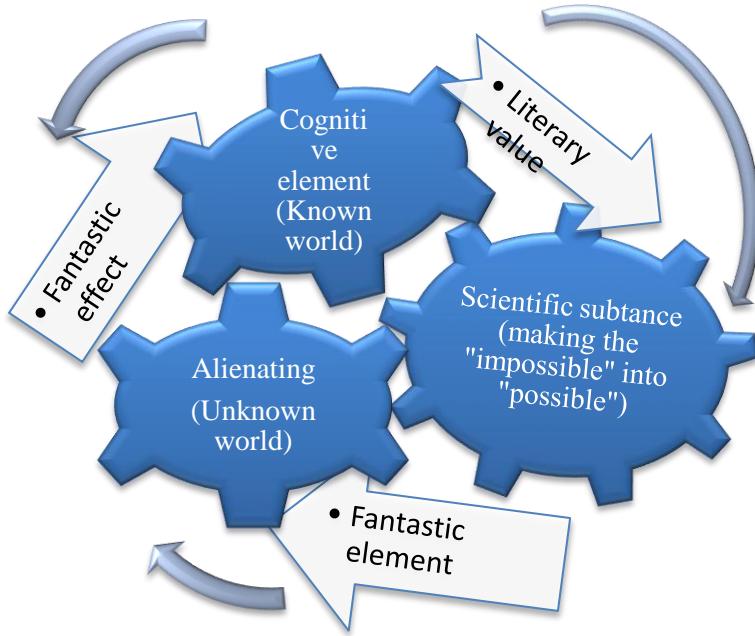
¹⁰⁸Балашова Т. А. Художественные особенности серьезно-смеховой фантастики : На материале научно-фантастического романа Великобритании; дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / Т. А. Балашова. – Балашов, 2003. – С.3

¹⁰⁹ Kingsley A. Starting Point / A. Kingsley // *Science Fiction: Collection of Critical Essays* / подред. M. Rose. – New Jersey: Prentice-Hall, 1976. – 174р.– (Literary Criticism).Р.21, Р.92

¹¹⁰ Фетисова А. Н. Научная фантастика в условиях модерна и постмодерна культурно-исторические аспекты : автореф. дисс. ...канд. философ.наук: 24.00.01 / А. Н. Фетисова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 21с., С.8

principle, but science fiction is important in that it attempts to transform the “impossible” into “possible” by describing scientific details.

Picture 2. Mechanism of Science Fiction

Along with fantasy and science fiction, social speculative fiction also has its ancient roots. Thinking about acceptable and unacceptable forms of structure of society and state has long been a characteristic of mankind. The term utopia, one of the subgenres of social speculative fiction, is derived from the work of the same name by Thomas More. Due to transformation of the utopia genre, another genre of social speculative fiction, named “anti-utopia” in Russian sources, and “dystopia” in English sources, developed in the twentieth century. However, dystopia is not just a concept opposed to utopia, it is more a misguided utopia or a utopian society that only works for certain strata¹¹¹. The narrative of dystopia (J. Orwell, “1984”; O. Huxley, “Brave New World”; E. Zamyatin, “We”; R. Bradbury, “Fahrenheit 451”) is a reflection of the various horrors of the twentieth century¹¹². The creation of alternative worlds in dystopia reveals hidden problems in current societies, revealing economic, political, and cultural aspects that exist today. This is especially evident in the satirical targeting of industrialization and technological development in social speculative fiction, which is seen as the voice of progress in science fiction.

The third paragraph of the chapter is titled “*Role of Speculative Fiction in Literature and the Problems of Literary Influence*”. The works of writers who have been successful in the speculative fiction genres have convinced scholars that it is the highest form of literary thought, creativity. In particular, H.G.Wells’ “time machine” was able to expand the boundaries of science fiction, while “A Modern

¹¹¹Gordin Michael D., Helen Tilley and GyanPrakash.“Utopian and Dystopia beyond Space and Time.”Introduction.Utopia/Dystopia: Conditions of historical Possibility. Eds. Michael D. Gordin., Helen Tilley and Gyand Prakash.United Kingdom: Princeton University Press, 2010. p.1

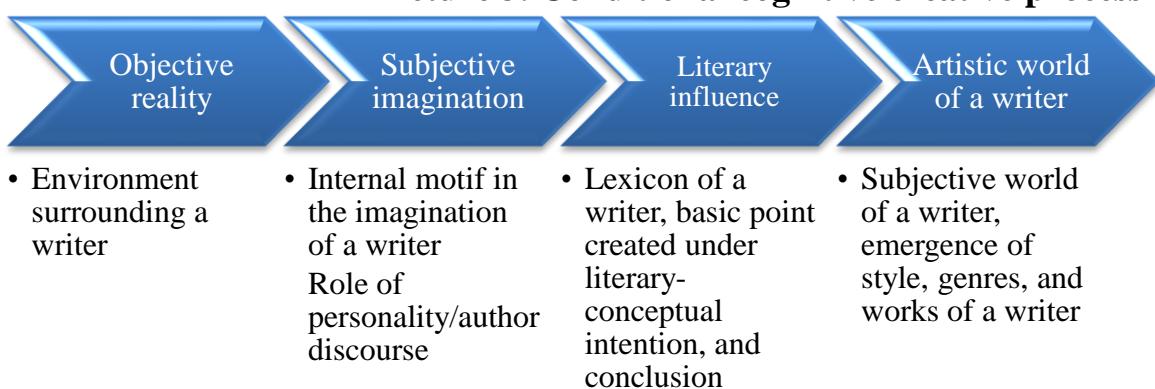
¹¹²T.Moylan, Scraps of the Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia.United States of America:Westview Press, 2000. P.9

Utopia” made an invaluable contribution to social speculative fiction¹¹³. Literary influence played a special role in the founding of speculative fiction in literature. In particular, R. Bradbury’s style was influenced by such writers as Ch.Dickens, M.Twain, T.Wolf and E.Hemingway, such poets as A. Papa, J. M. Hopkins and D. Thomas, by such playwrights as W.Shakespeare and J. B. Shaw.

The genre of modern speculative fiction in Uzbekistan was formed in the late 60s and early 70s of the XX century. Along with works of E.Tsiolkovskiy, J.Verne, R.Bradbury, E.Yevremov, Uzbek folklore, classical literature, the first examples of Uzbek fiction in the 1920s also played an important role in creating interest of Uzbek readers in speculative fiction. The first short story in the genre of science fiction in modern Uzbek literature “Child of the Sun” was written by G. Jahongirov, which was published in 1969 in the 3rd issue of the magazine “Gulkhan”¹¹⁴. Effective use of elements of speculative fiction in the new Uzbek literature can be seen in works of Fitrat (“Doomsday”, “Abulfayzkhan”), A.Qahhor (a short story “Sound from the grave”), O.Mukhtor (“Four sides qiblah”), H.Tukhtaboev (“Riding the Yellow Giant”), H.Dostmuhammad (“Jajman”). H.Shaykhov, T.Malik, M.Mahmudov are considered founders of Uzbek speculative fiction¹¹⁵.

The emergence of science fiction as a recognized field of literature also seems to coincide with the rapid development of science in the twentieth century. Turning to the issue of literary influence, it should be noted that the writer’s desire to understand and explain the being that surrounds him is reflected in his artistic world through certain ideas and sometimes plots through the means of works of art known to him.

Picture 3. Conditional cognitive creative process

Speculative fiction not only serves as a stimulus for the emergence of scientific ideas, but also explores the ideas of peace, the fight against evil, independence, happiness, consciousness, specific sciences, philosophy, social problems, and this proves its relevance to the higher artistic literature¹¹⁶.

¹¹³L.Mumford, The Story of Utopias. — N.Y., 1924. — P. 187.

¹¹⁴ Р.Ибрагимова, “Жанр научной фантастики в узбекской советской литературе”, Ташкент: Фан, 1987 г. С. 65, <https://fantlab.ru/edition210171>, мурожаат санаси 18.08.2021

¹¹⁵Р.Иброҳимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012, 67-б.

¹¹⁶Р.Иброҳимова, “Фантастик адабиёт ва унинг тарбиявий аҳамияти”, XX аср ўзбек адабиёти масалалари, илмий мақолалар тўплами, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси “Фан” нашриёти Тошкент -2012, Б.68.

The second chapter of the dissertation is titled “**Comparative analysis of the ideological and philosophical foundations of English and Uzbek speculative fiction storytelling**”, which argues that the dominant element of the philosophical structure is considered a genre feature of speculative fiction. The first paragraph of the chapter “*The issue of struggle between good and evil in R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s speculative fiction short stories*” analyses the didactic function of speculative fiction. An issue that has been central to literature for centuries – the quest to understand and express the dualistic nature of being, to illuminate the struggle between good and evil – is central to the work of speculative fiction storytelling, including works of R.Bradbury and Kh.Shaykhov. Seeing the world as a battleground between the two forces is a common characteristic for the speculative fiction short stories of both R.Bradbury and Kh.Shaykhov.

In this regard, we comparatively analyse such short stories as R.Bradbury’s “Asleep in Armageddon”¹¹⁷ and Kh.Shaykhov’s “Accidental Landing”¹¹⁸. One of the highlights of R. Bradbury’s short story “Asleep in Armageddon” is that evil continues to its existence on the planet even after it has lost its material body. The writer refers to the image of a book as he describes the astronaut’s efforts to avoid falling asleep on another planet. His reading of Tolstoy’s masterpiece “War and Peace” to stay awake is also deeply symbolic. In the short story “Accidental Landing” Kh.Shaykhov, faithful to his style, emphasizes the dedication, solidarity and strength of astronauts. The sacrifice of the robot in the fight against an unknown creature is also an expression of the high appreciation of the service of science to man, which is characteristic of Kh.Shaykhov. Another characteristic of Kh.Shaykhov, which is reflected in the short story, is his careful approach to technical details. In R. Bradbury’s story, if we see that the lone astronaut died as a result of his misunderstanding by the astronauts who came to his aid, in Kh.Shaykhov’s short story we see astronauts, who can support each other and be willing to sacrifice themselves for their teammates. In a broader sense, this can be seen as R.Bradbury’s description of individualism in American society in his short story, and Kh.Shaykhov’s emphasis on the importance of the collective way of life in the East in preserving people.

The second paragraph of the chapter is titled “*Attitude towards the development of science and technology in R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s short stories*”. R. Bradbury did not have a completed technical higher education and did not like to use technical means in his personal life. In contrast, Kh.Shaykhov was a highly educated engineer who has worked in this field for some time. The significance of this is that in the composition of their short stories, R. Bradbury lacks in-depth technological details, whereas, we can see that Kh.Shaykhov was able to write deeply about technical aspects. As an example, we comparatively analyse R.Bradbury’s short story “The Pedestrian”¹¹⁹ and Kh.Shaykhov’s “SER-7”¹²⁰. The

¹¹⁷Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; С. 359-373

¹¹⁸Шайхов Х. ва Хабилов Т. «7-СЭР». Илмий фантастик қикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. Б.13-236.

¹¹⁹R.Bradbury, "The Pedestrian." Literature and the Writing Process. Ed. Elizabeth McMahan, et al. 2nd ed. New York: MacMillan, 1989. 104-06.

¹²⁰ШайховХ. ваХабиловТ. «7-СЭР». Илмийфантастикқикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. 5-136.

impact of development on humanity is reflected in the confrontation between Mr. Mead and the police car. R.Bradbury thus warns that humanity can only end sadly as a captive of technological progress. In “SER-7”, we see that unlike R. Bradbury Kh.Shaykhov’s attitude to technological development is optimistic. A robot car in “The Pedestrian” puts Mr. Mead in the back seat, taking him a prisoner. Kh.Shaykhov’s robot, on the other hand, sacrifices itself to save humanity. At the same time, we see that R.Bradbury sought to warn of the possible negative aspects of technological development, and we see the conclusion of Kh.Shaykhov that technological development should be accelerated. If we admit that there are “physicists” and “lyricists” in science fiction, then, of course, the leader of the second direction is R.Bradbury¹²¹. Applying the same idea to the work of Kh.Shaykhov, we see that he was among the “physicists”.

The third paragraph of the chapter is titled “*Coverage of socio-philosophical themes in short stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov*” and in it we comparatively analyse such short stories as “Frost and Fire”¹²², “The Concrete Mixer”¹²³, “The Smile”¹²⁴, “The man who came out of the fire”¹²⁵. In particular, in the stories “Frost and Fire” and “The man who came out of the fire” the common lines range from the names of the protagonists to certain similarities in the plot. The name of the protagonist in the story “The man who came out of the fire” is Nurbek, and the name of one of the protagonists of the story “Frost and Fire” is Light (both meaning light in Uzbek and English).

On the basis of the short stories “Frost and Fire” and “The man who came out of fire” it is possible to trace the ideas of the two writers on their respective societies, in which they lived. R. Bradbury’s protagonist, Sim, pursues his dream and goal despite the objections of his tribe, community members, and even his lover, Light. As a result, we see that he achieves his dream and become a leader of a society. This is a clear example of the idea of individualism inherent in American society. In turn, we see that Nurbek in “The man who came out of fire” was expelled from society for disobeying the order of the tribal elder. We can say that this is a reflection of the idea of collectivism inherent in the peoples of the East. Interestingly, at the end of the story, Nurbek talks about creating a new nation, another community. We can say that in showing the place of a person in a society, Kh.Shaykhov also puts forward such ideas as respect for adults, respect for the interests of the community, which are inherent in our national traditions.

Criticism of the “consumer society” in the West has a special place in works of R.Bradbury. In turn, the society, in which Kh.Shaykhov lived, had not yet achieved the status of a consumer society in terms of its development. For this reason, especially in his short stories created during the Soviet era, we observe that the

¹²¹ Гансовский С. Итак, книга прочитана... // Стрела времени. - М., 1989. - С. 439-445.

¹²²R.Bradbury, “Frost and Fire” short story, <https://raybradbury.ru/library/story/46/14/1/>(мурожаат санаси 22.08.2021й.)

¹²³Р.Бредбери (Библиотека современной фантастики, т.3), «451 по Фаренгейту, рассказы», Перевод с английского Н.Галь, Т.Шинкарь, «Молодая гвардия», 1965 г. С. 221-245

¹²⁴R.Bradbury, “The Smile”, short story, https://www.goodreads.com/book/show/120557.The_Smile (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

¹²⁵Х.Шайхов, “Оловдан чиқкан одам” хикояси,<https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-olovdan-chiqliq-odam-hikoya/> мурожаат санаси 22.08.2021

criticism of the consumer society is not as bright as in works of R.Bradbury. Although in some of his short stories, for instance in “A Dialogue with the Devil”, Kh.Shaykhov reveals the inferiority of the person who lives for materialism, we do not see in it the accuracy of the details at the level of R. Bradbury, and satirical nature of criticism. Also, in Kh.Shaykhov’s short stories, we do not observe examples of social speculative fiction at the level of dystopia. The reason for this can be seen in the fact that Kh.Shaykhov created many of his short stories in the conditions of various restrictions on creativity during the Soviet era.

The third chapter of the dissertation is titled “**Writer’s artistic skill in creating a fantastic image**”. The first paragraph of the chapter “*Image of a human as a conceptual basis of R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s speculative fiction short stories*” provides a comparative analysis of how the concept of a human, one of the most important concepts in the theory of literary studies, is reflected in works of the two writers. In the works of R. Bradbury and H. Shaykhov one can find different ideas, themes, philosophical views, but for both of them the central theme is the question of a human and their place in the world. We comparatively analyse human image in R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s works in the examples of such short stories as “There will come soft rains”¹²⁶, “My friend’s invention”¹²⁷, “The last night of the world”¹²⁸, “A Dialogue with the Devil”¹²⁹.

R. Bradbury’s romantic nature often occurred in the subjects he studied: the contradictions between human life and the soulless mechanisms, between the creative individual and the adaptive group, between the imagination and the mind, between intuition and logic, between guilt and innocence, between shadow and light in every human heart. His short stories show that in all of these conflicts, people, not machines, are at the center of his vision.

Similarly, in Kh.Shaykhov’s short stories, despite the fact that events take place in spaceships, in different corners of the galaxy, in caves, in the universe or on Earth, the main concept lies in the problem of a human-being man and the world around us, the responsibility of humanity for nature. He calls people to be intelligent, enlightened, knowledgeable, to feel deeply the consequences of their steps. One of the central ideological foundations for Kh.Shaykhov is to create the image of a perfect man in the spirit of the best traditions of the Oriental literature.

The second paragraph of the chapter is titled “*Common and original features of recurring images in R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s short stories*”. In the paragraph, we carry out a comparative analysis of the images of children repeated in the speculative fiction short stories of the two writers, based on such short stories as

¹²⁶Р.Бредбери, “Майн ёмғир шивалар...” хикояси, <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/rey-bredberi/rey-bredberi-mayin-yomgir-shivalar-hikoya/> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

¹²⁷Х.Шайхов, “Дўстимнинг кашфиёти” хикояси, <https://yandex.ru/video/preview/?text=balancer-8080-BAL56512243584190> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

¹²⁸Р.Бредбери, “Эртага киёмат” хикояси, <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/rey-bredberi/rej-bredberi-ertaga-iyomat-hikoya/> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

¹²⁹Х.Шайхов, “Иблис билан мулоқот” хикояси, <https://kh-davron.uz/yangiliklar/muborak-kin/hojiakbar-shayxov-ikki-hikoya.html> (мурожаат санаси 12.04.2022 й.)

“Zero hour”¹³⁰, “Veldt”¹³¹, “All summer in a day”¹³², “Mars, Phobos, Deimos and Man”¹³³ and “The first test”¹³⁴. R. Bradbury and Kh.Shaykhov differ in many respects in the depiction of children’s images. The ending of a short story continues in the same vein, in “Veldt” and “Zero hour” children kill their parents, and in “The first test” Shakhnoza is able to save her parents and the spacecraft. Despite the differences, we see that in the background of the three analyzed stories, the two writers form a common line in the main conclusion. If R.Bradbury advises on how not to treat children on the principle of “learning manners from obscene”, Kh.Shaykhov advises on how to treat children. The point that unites them is one – to pay attention to children, to take their upbringing, education, thoughts and ideas seriously.

We comparatively analyse one of the main characters in short stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov – the image of aliens on the basis of such short stories “Dark were thet and golden-eyed”¹³⁵, “Unknown people”¹³⁶, “The planet of hope”¹³⁷, “Songs of Darkhan”¹³⁸. The aliens created by R.Bradbury are not always pleasant creatures that are acceptable to humans. They are vicious creatures, who are not afraid of using children to prepare for an invasion into the Earth, who seek to destroy humans in the hope of surviving themselves. Unlike Kh.Shaykhov, R. Bradbury skillfully uses the elements of “horror” in creating his speculative fiction short stories, especially the image of aliens. Through the motive of aliens being hostile to the Earth, he manages to draw the reader to vigilance. In contrast, the aliens in Kh.Shaykhov’s short stories usually do not aim to conquer the Earth, to make people subverted. When Kh.Shaykhov’s human heroes usually come face to face with aliens, it is obvious that friendly relations have been established between them. They are usually portrayed as more technologically, intellectually, and cognitively advanced than humans. However, Kh.Shaykhov warns that such developments of aliens do not always lead to good, first of all, he calls on humanity to be vigilant and careful about the environment. The point that unites both authors in the creation of the image of aliens is not just to inform readers about fantastic creatures, but to reflect on humans themselves through the image of aliens.

The third paragraph of the chapter “*R. Bradbury and Kh.Shaykhov’s skills in character creation*”. In literature, the concept of character refers to the image of a protagonist, who combines the most important general characteristics of a particular

¹³⁰ Р.Бредбери (Библиотека современной фантастики, т.3), «451 по Фаренгейту, рассказы», Перевод с английского Н.Галь, Т.Шинкарь, «Молодая гвардия», 1965 г. С. 245-257

¹³¹Р.Бредбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 533-548

¹³²Р.Бредбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 390-395

¹³³Шайхов Х. ва Хабилов Т. «7-СЭР». Илмий фантастик қикоялар ва қисса. Т., «Ёшгвардия», 1972. 33-516.

¹³⁴Х.Шайхов, “Биринчи синов ҳикояси”,<https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-birinchi-sinov-hikoya/> (мурожаат санаси 26.12.2021)

¹³⁵Р.Бредбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 359-390

¹³⁶Х. Шайхов. Рене жумбоги.Т., Шарқ. 2004. 5-бет.

¹³⁷“Сўнгги аждарнинг ҳалокати”: (Фантастик ҳикоялар), Тўпловчилар Т.Малик ва Р.Обидов – Т.: “Адабиёт ва санъат” нашриёти, 1985 й., Б. 3

¹³⁸ Шайхов Х. В тот необычный день: Научно-фантастические повести и рассказы. / М.: Молодая гвардия. 1985. — (Библиотека советской фантастики.) — 256 стр.

period and environment with the individual characteristics of an individual¹³⁹. To analyze the character-building skills of the two writers, we analyse the story “A Sound of Thunder”¹⁴⁰ and the image of the protagonist Ekels, as well as the story “Mutamakh”¹⁴¹ and the image of Najot Olloyor in it. In these stories we can find all aspects of the speculative fiction short stories of R.Bradbury and Kh.Shaykhov – the struggle between evil and good, the attitude of the authors to the development of science, socio-political ideas, skillful use of the fantastic element, the image of a human and his responsibility for the environment.

“A Sound of Thunder” can be considered as R.Bradbury’s ideological, artistic, political and social manifesto. The image of Ekels in it is a character that embodies the flaws of Western society contemporary to R.Bradbury. The “butterfly effect” described in the short story calls the reader to awareness. The central issue in the story is the issue of the universe and man. In this regard, the metamorphosis that took place in Ekels is very important – he realizes his guilt and is ready to accept punishment.

In “Mutamakh” we can observe the typical aspects of Kh.Shaykhov’s speculative fiction. In Najot Olloyor, Kh.Shaykhov creates a generalized image of humanity. Man and his place in the universe make us think about the problems of human responsibility to nature. It should be noted that in this story the author pays special attention to religious motives. The name of the protagonist also serves a certain symbolic meaning in this respect. We see that the solution proposed by Najot Olloyor was implemented through political will (determination of the President of Uzbekistan) and scientific substantiation (opinions of an academic Kholmurodov). In this respect, it can be seen that the author put forward the idea that science and religious beliefs do not deny, but can complement each other.

R.Bradbury’s and Kh.Shaykhov’s character-building skills are obvious in these short stories. The metamorphosis of the protagonists in both stories, the conclusions they draw from their own mistakes, and the decisions they make later are very important in this regard. Because the point that unites both writers is the idea that humanity can be saved. Only for this it is necessary to draw the right conclusions from mistakes, to realize their responsibility for the fate of the environment. The images of Ekels and Najot Olloyor are, in this respect, generalized answers to questions that have been repeated in many of the two writers’ speculative fiction short stories. Because in their image we see the expression of many creative, ideological, artistic goals set by these two great writers.

In this regard, Kh.Shaykhov saw salvation for mankind in the development of science, its effective use, as well as in the will and faith of humans, whereas R.Bradbury was wary of technological progress, seeking salvation primarily from humans themselves, their inner world and he emphasized the weakness of a human before destiny.

¹³⁹Куронов Д. Адабиётшунослик луғати / Д.Куронов, З.Мамажонов, М.Шералиева. - Тошкент: Akademnashr, 2013. – б. 352.

¹⁴⁰Р.Брэдбери, “О скитаньях вечных и о Земле”, Пер. с англ. Сост. В.И. Скурлатов, М.: “Правда”, 1987 г.; стр. 602-617

¹⁴¹Х.Шайхов, “Мутамах” <https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/hojiakbar-shayxov/hojiakbar-shayxov-mutamax-hikoya/>

There is an opinion that R. Bradbury's artistic philosophy goes back to three main points: 1) A human must be moral; 2) A human must be free; 3) A human must be happy¹⁴². In turn, we believe that Kh.Shaykhov's artistic philosophy, derived from the Oriental, national traditions, is based on the following three points: 1) A human must be knowledgeable; 2) A human must be responsible; 3) A human must be faithful.

CONCLUSION

1. The roots of speculative fiction go back a long way, but due to the lack of consensus in the scientific community on the definition of this concept, the relevance of complex analyzes of speculative fiction and the need for its theoretical understanding remains. Literary studies has a special place in this matter. Because fantastic consciousness originated in literary monuments, its roots go back to ancient fairy tales, myths, legends, folklore.

2. In the study of the genre features of speculative fiction, there is a need for unification of terms from the point of view of comparative literature studies. The term "fantastika" in Uzbek and Russian literature is the equivalent of the English term "speculative fiction". The task of classifying and systematizing dozens of directions within speculative fiction is very relevant. The approach to speculative fiction as a literary system is expedient and includes areas such as science fiction, fantasy and social speculative fiction. In turn, science fiction, fantasy, and social speculative fiction are divided into their respective areas.

3. In the works of R.Bradbury and Kh.Shaykhov one can find different ideas, themes, philosophical views, but for both writers the central theme is the question of humans and their place in the world. The attitude of R.Bradbury and Kh.Shaykhov to the development of science stems from the principle of "humans first, then technology". This is undoubtedly an example of humanism in the works of the two writers. A comparative analysis of the recurring images in R.Bradbury's and Kh.Shaykhov's speculative fiction short stories shows that the point that unites both creators is not simply to inform the reader about fantastic events or creatures, but to shed light on humans through these images.

4. While it is typical for R.Bradbury to ignore strict frames of science fiction, in his speculative fiction short stories, Kh.Shaykhov paid special attention to the scientific accuracy of details. Even in his fantasy short stories with "horror" elements Kh.Shaykov does not lose accuracy of scientific details. This aspect, of course, can be considered as a novelty and enrichment by Kh.Shaykhov in the development of the genre.

5. R. Bradbury's innovation is that he revealed a soft version of "horror fiction" - lyrical speculative fiction. According to the writer, the main task for a person is to overcome danger and fear when confronted with various disasters of the world. Despite various challenges, the most important value is life itself – an optimistic view of life is one of the most important aspects of R. Bradbury's literary world.

¹⁴² Пальцев Н. Вчитываясь в Рэя Брэдбери // Книжное обозрение. -1992.-№12.C.3

6. Along with the disappearance of various restrictions on creativity, we see that in the later stages of his life Kh.Shaykhov took bolder steps towards fantasy genre. In particular, it is noteworthy that in his works he began to pay more attention to religious motifs and mysticism. This can be considered as a part of a wider trend in the Uzbek literature. In such short stories of Kh.Shaykhov, like in R.Bradbury's works, the fantastic element is not physical, but it invites the reader to discover the psychological changes within a person together with the protagonists of the stories.

7. In R. Bradbury's speculative fiction short stories we see the ideas of individualism, which are traditional for the West, and in the works of Kh.Shaykhov we see the ideas of the collectivism, derived from the spirit of the Oriental philosophy, and national traditions. In particular, in R.Bradbury's artistic philosophy, the idea that a human should be moral, free and happy passes as a leitmotif. In Kh.Shaykhov's speculative fiction short stories, we see that he comes from the spirit of the Oriental, and national traditions, and based on his artistic philosophy on the conceptual idea that a human should be knowledgeable, responsible and faithful. In Bradbury's short stories we find a satirical criticism of a "consumer society". Although Kh.Shaykhov also warns of the negative consequences of giving in to materialism, this criticism did not rise to a satirical level in his short stories.

8. The destructive nature of humanity, anxious thoughts about the future are inherent in the speculative fiction of the both writers. Kh.Shaykhov sees salvation for humankind in the development of science, its effective use, as well as in the will and faith of people. R.Bradbury, on the other hand, is cautious about technological progress, seeking salvation primarily from humans themselves, from their inner world, and also emphasizes people's weakness in the face of destiny.

9. In his works, R. Bradbury continues best traditions of English language speculative fiction in its main trends: focusing on social issues; having an active attitude to life; idealization of a strong-willed person; ability of humanity to unite in the face of danger and disaster. Kh.Shaykhov was also able to continue best traditions of the Uzbek literature in his works: the didactic nature of his short stories, the need to listen to wisdom, the pursuit of knowledge, respect for the older generation are among them.

**РАЗОВЫЙ НАУЧНЫЙ СОВЕТ НА ОСНОВЕ НАУЧНОГО СОВЕТА
DSc.27.06.2017.Fil.19.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ
ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМЕНИ АЛИШЕРА НАВОИ**

ОБИДЖНОНОВА МАЛЬСУМАХОН КОСИМЖОН КИЗИ

**АНГЛИЙСКАЯ И УЗБЕКСКАЯ ФАНТАСТИЧЕСКАЯ
НОВЕЛЛИСТИКА: ОРИГИНАЛЬНЫЕ И ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ (НА
ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА РЭЯ БРЕДБЕРИ И ХОЖИАКБАРА
ШАЙХОВА)**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сопоставительное языкознание и
переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ (PhD)**

Ташкент – 2022

Тема диссертации доктора философии по филологическим наукам (PhD) была зарегистрирована за номером B2020.2.PhD/Fil1305 Высшей аттестационной комиссией при Кабинете Министров Республики Узбекистан.

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои.

Автореферат диссертации на трех (узбекский, русский и английский) языках размещен на веб-странице Научного совета (www.navoiy-uni.uz) и информационно-образовательном портале Ziyonet (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель:

Сирожиддинов Шухрат Самариддинович
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Мусурмонов Эркин Раббимович
доктор филологических наук, профессор

Мамарасулова Гулноз Абдукосимовна
доктор философии по фил. наукам (PhD)

Ведущая организация:

Наманганский государственный университет

Защита диссертации состоится «____» _____ 2022 года в ____ часов на заседании Разового Научного совета на основе Научного Совета DSc. 27.06.2017.Fil.19.01 по присуждению ученых степеней при Ташкентском государственном университете узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (Адрес: 100100, Ташкент, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-45-11; email: info@navoiy.uni.uz).

С диссертацией можно познакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои. (зарегистрирована за номером ____). (Адрес: 100100, Ташкент, улица Юсуфа Хос Хажиба, 103. Тел.: (99871) 281-45-1).

Автореферат диссертации разослан «____» _____ 2022 года.
(Протокол реестра рассылки ____ от «____» _____ 2022 года).

Н.З.Нормуродова

Председатель разового научного совета на основе совета по присуждению ученых степеней, д.ф.н., доцент

К.У.Пардаев

Ученый секретарь Разового Научного совета на основе Научного Совета по присуждению ученых степеней, д.ф.н., доцент

С.Х.Мухамедова

Председатель научного семинара при разовом научном совете на основе научного совета по присуждению ученых степеней, д.ф.н., профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD)

Целью исследования является выявление оригинальных и общих тенденций в английской и узбекской фантастической новеллистике на примере рассказов Рэя Брэдбери и Ходжиакбара Шайхова.

Объектом исследования были определены различные сборники рассказов Рэя Брэдбери и Ходжиакбара Шайхова.

Научная новизна исследования:

Выявлены оригинальные и общие черты рассказов Р.Брэдбери и Х.Шайхова, доказана литературная преемственность жанра фантастики и непосредственная связь творчества авторов с изменением философско-эстетических взглядов в разное время;

На основании сравнительных результатов рассказов Р.Брэдбери и Х.Шайхова обоснована, что жанр фантастики (спекулятивной фантастики) является метажанровым понятием по отношению к научной фантастике и фэнтези;

На примере рассказов Р.Брэдбери и Х.Шайхова раскрыто, что основной общей тенденцией английской и узбекской фантастики являются идеи гуманизма, просвещения, честности, доброты, корни узбекской фантастики уходят в более далекие художественные традиции;

На основе сопоставительного анализа рассказов Р. Брэдбери и Х. Шайхова доказано, что исходные тенденции в научной фантастике, фэнтези и социальной фантастики находят свое отражение в отношении к развитию науки, «обществу потребления», индивидуализму и коллективному образу жизни.

Внедрение результатов исследования По научным результатам изучения оригинальных и общих тенденций в английской и узбекской художественной литературе:

Научные заключения об основах фантастики, ее генезисе и эволюции, и истории, а также вклад Алишера Навои основы узбекской фантастики наряду с другими направлениями художественной литературы были использованы в практическом проекте ПЗ-20170926459 «История навоиведения (XX – XXI вв.)» (2018-2020 гг.) (Справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои от 7 февраля 2022 г., №01/6-206) . В результате проект обогащается примерами использования фантастического элемента в генезисе узбекской фантастики в «Хамсе» Алишера Навои, в том числе в эпосах «Фарход и Ширин», «Сабъай Сайяр», «Садди Искандарий»;

Научные заключения касательно таких вопросов, как актуальные проблемы современного сравнительного литературоведения, основные приоритеты и новаторские методы сравнительного анализа, а также корни фантастики в фольклоре, в частности, традиция использования фантастического элемента в узбекской литературе, восходящая к мифологии тюркских народов были использованы в практическом проекте ПЗ-20170927147 «Исследование тюркских письменных источников от древности

до XIII века (2017-2020 гг.) (Справка Ташкентского государственного университета узбекского языка и литературы имени Алишера Навои от 7 февраля 2022 года, №01/6-205). В результате проект обогащен теоретическими представлениями о жанровых особенностях фантастики, научными сведениями о месте фольклорных традиций в генезисе фантастики;

Научные заключения касательно одной из философско-эстетических особенностей поэтики фантастических рассказов Рэя Брэдбери и Ходжиакбара Шайхова – общности литературы, культуры и этики, использованы в подготовке сценария передачи «Такдимот» на телеканале «Ўзбекистон тарихи» (Справка Национальной телерадиокомпании от 11 февраля 2022 года №063/350). В результате демонстрационные материалы обогащены сведениями, имеющими эстетическое и дидактическое значение в произведениях писателей.

Структура и объем диссертации.

Исследование состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы общим объемом 148 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Обиджонова М.Қ. Бадиий фантастика концепцияси контекстида атамалар муаммолари//НамДУ Илмий ахборотномаси, 2021. №10., Б. 147-151 (10.00.00 №26)
2. Обиджонова М.Қ. Р. Бредбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида ижтимоий-фалсафий мавзуларнинг қиёсий таҳлили//Илм сарчашмалари. - Урганч, 2022. №1., Б. 139-143 (10.00.00 №3)
3. Обиджонова М.Қ. Р. Брэдбери ва Ҳ. Шайхов ҳикояларида фан-техника тараққиётига муносабат//ЎзМУ хабарлари. -Тошкент, 2022, № [1/1]., Б. 278-281(10.00.00 №15)
4. Obidjonova M.Q. Jahon adabiyotida mitti hikoya janrining genezisi//Илм сарчашмалари - Урганч, 2020. №2, Б. 65-68 (10.00.00 №3)
5. Obidjonova M.Q. Comparative analysis of speculative fiction features in some short stories of Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov, American journal of research. - USA, Michigan, 2020. №1-2., P. 7-10 (Impact factor SJIF: 6.15)
6. Obidjonova M.Q. Genre features of science fiction, fantasy and "fantastika" in some short stories of Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov, Theoretical and Applied Science" ISJ (USA, Philadelphia), 2021, P.110-115 (Impact factor SJIF: 7.18)
7. Obidjonova M.Q. "Rey Bredberi ijodida inson omili"/"Qiyosiy adabiyotshunoslik: o'tmishi, buguni, istiqbollari" mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - ToshDO'TAU, 2020, B.173-175.
8. Obidjonova M.Q. "The essence of flash fiction in modern literary processes: in Uzbek literature examples", XV International scientific and practical conference Conduct of modern science, Sheffield, United Kingdom, November 30-December 7, 2019 Volume 13, P. 27-30

II бўлим (II часть, II part)

9. Obidjonova M.Q. "Literary analysis of some short stories of Ray Bradbury and Hojiakbar Shaykhov", European journal of science archives conferences series. – Aachener, Germany, 2022, P.77-82
10. Обиджонова М.Қ. Р. Бредбери ижодида инсон образи ("Майин ёмғир шивалар" ҳикояси мисолида) / Ўзбекистоннинг ижтимоий-иктисодий ривожланишида ўшларнинг ўрни" мавзусидаги Республика миқёсидаги онлайн анжумани материаллари тўплами. – НамДУ, 2020, Б.381-384

11. Обиджонова М.К. Фантастик асарлар компаративистик таҳлилида таржиманинг аҳамияти / Jahon ilm-fani taraqqiyotida tarjimasjunoslikning ahamiyati xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya. – Toshkent, 2021, B. 99-101

Автореферат «Oltin bitiklar» журнали таҳририятида
таҳрирдан ўтказилди.